

GAP EYLEM PLANI

“T.C. KALKINMA BAKANLIğI
GÜNEYDOğU ANADOLU PROJESİ
BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIğI”

KÜLTÜREL MİRASIN KALKINMAYA ETKİSİ

Önsöz	4
Bölgesel Kalkınma ve Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)	5
Kalkınmada Kültürel Mirasın Önemi	6
Kültürel Mirasa Yönelik Ulusal ve Uluslararası Politikalar	7
GAP İdaresi'nin Kültürel Kalkınmaya Yaklaşımı.....	11
GAP Bölgesi'nin Kültürel Tarihi.....	14
GAP Bölgesi ve Kültürel Miras.....	21
GAP Bölgesi'nin Somut Olmayan Kültürel Mirası-Halk Kültürü	71
GAP İdaresi'nin Kültürel Mirasa Yönelik Yaklaşımı ve Çalışmaları.....	83
GAP Eylem Planı'nda Kültürel Miras ve Turizm.....	93
Sonuç.....	96

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

Bilindiği gibi Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), hem finansal hem teknolojik açıdan Türkiye Cumhuriyeti'nin kendi öz kaynak, emek ve deneyimleri ile gerçekleştirdiği; sürdürülebilir kalkınma ve su kaynaklarına dayalı entegre bir yatırım programıdır. GAP sadece fiziki büyüklükleri ile değil, içerdiği insani gelişme yaklaşımı bakımından da çağdaş bir insanlık projesidir.

GAP kapsamında gerçekleştirilmekte olan sosyal, ekonomik, mekânsal, kültürel, çevresel alanlara yönelik projelerin planlama ve koordinasyonunu üstlenen GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Bölge'de yürütülen kültür varlıkları ile ilgili çalışmalara da destek vermektedir.

Bölgesel kalkınmanın temel taşlarını oluşturan büyük yatırımların, kültürel değerlere olan olumsuz etkilerini çağdaş bir planlama ile en aza indirerek, kültür ve kalkınma kavramlarının bir arada ekonomik gelişmeye ivme kazandırması, günümüz kalkınma anlayışının vazgeçilmez unsurlarından birini oluşturmaktadır. Bu amaçla GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, GAP kapsamında hayata geçirilen projelerle birlikte, Bölge'de oluşan kentsel ve kırsal alanlardaki dönüşümlerin kültür varlıklarına yönelik tahribatlarını en aza indirebilmek için ilgili Bakanlık ve kuruluşlarla birlikte yürütülen belgeleme, koruma ve kurtarmaya yönelik projelere büyük önem vermektedir.

GAP'in amaçlarından biri olan sürdürülebilir kalkınma kapsamında, kültürel mirası gelecek nesillere aktarmayı sağlayacak kültürel süreklilik de yer almaktadır. Hazırlanan bu eserin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki kültürel mirasın korunmasına ilişkin bilincin artırılması açısından verimli bir çaba olduğu inancıyla, konuyla ilgilenenlere ışık olmasını diler, bu kitabın hazırlanmasında emeği geçen herkese teşekkür ederim.

Cevdet YILMAZ
Kalkınma Bakanı

BÖLGESEL KALKINMA VE GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ (GAP)

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin sahip olduğu yerel potansiyelleri harekete geçirerek hem bölgesel ölçekte ekonomik ve sosyal gelişmeyi sağlamayı hem de ulusal ölçekte ülke ekonomisine katkıda bulunmayı amaçlayan çok kapsamlı, sürdürülebilir, insan odaklı bir topyekun kalkınma hamlesidir.

GAP'ın temel hedefi, Bölge halkının gelir düzeyi ve hayat standardını yükselterek, GAP Bölgesi ile diğer bölgeler arasındaki gelişmişlik farkını ortadan kaldırmak, kırsal alandaki verimliliği ve istihdam imkanlarını artırarak, sosyal istikrar, ekonomik büyüme gibi milli kalkınma hedeflerine katkıda bulunmaktır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde 9 ilin (Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak) kapsadığı alan olan GAP Bölgesi'ni eskiden anıldığı gibi "Verimli Hilal" olarak adlandıracak konuma getirmeyi hedefleyen proje, toplumsal değişimi ve dönüşümü hedefleyen temel felsefesiyle dikkat çekerken, çağdaş beşeri değerleri su kaynaklarına dayalı bir yatırım programı ile en görkemli şekilde bağdaştırmaktadır.

1970'lerde Fırat ve Dicle nehirleri üzerindeki sulama ve hidroelektrik amaçlı projeler olarak planlanan GAP, 1980'lerde çok sektörlü, sosyo-ekonomik bir bölgesel kalkınma programına dönüştürülmüştür. Kalkınma programı, sulama, hidroelektrik, enerji, tarım, kırsal ve kentsel altyapı, kültür, turizm, ormancılık, eğitim ve sağlık gibi sektörleri kapsamaktadır. Su Kaynakları Programı 22 baraj, 19 hidroelektrik santrali ve 1.82 milyon hektar alanda sulama sistemleri yapımını öngörmektedir.

Güneydoğu Anadolu Projesi, gerek tarımsal verimliliği ve üretimi arttıran sulama faydası, gerekse ülkemiz elektriğinin yarısına denk gelen hidroelektrik enerji üretimiyle Bölgemize ve ülkemize refah ve zenginlik getirmektedir. Tüm bu üretim artışı Bölgede sermaye birikiminin ve tarıma dayalı sanayilerin gelişmesi için itici güç olmaktadır.

GAP'ta kalkınma ve gelişme; ortalama yaşam süresi, bebek ölüm oranı, okur-yazarlık oranı, eğitime katılma süresi, sağlık hizmetlerine ulaşılabilirlik, bölgeler ve cinsler arası refah farklılıkları düzeyleri ile yaşam kalitesi ve sürdürülebilirliği ile tarif edilmektedir.

Proje, gelecek kuşaklar için kendilerini geliştirebilecekleri bir ortam yaratılmasını amaçlayan sürdürülebilir insani kalkınma felsefesi üzerine kurulmuştur; kalkınmada adalet, katılımcılık, kültür ve çevrenin korunması, istihdam, mekânsal planlama ve altyapının geliştirilmesi GAP'ın temel stratejileridir.

KALKINMADA KÜLTÜREL MİRASIN ÖNEMİ

Kalkınmayı doğrudan etkileyen ve gelir artışını sağlayan ekonomik büyüme ile birlikte kültürel kalkınmanın göstergesi olan ekonomik kalkınmayı da sağlamak, Bölgesel kalkınmanın temel stratejileri arasında yer almaktadır. Kültürel kalkınmanın içinde, kültürel mirasın korunmasını yanı sıra, eğitim düzeyinin yükseltilmesi, sosyal projeler, kültürel etkinlikler, çevrenin korunması da yer almaktadır.

Tarih öncesi çağlardan başlamak üzere; değişik devirlere ve uygarlıklara ait bilim, güzel sanatlar, din ve kültürü yansıtan, kültürel açıdan özgün değer taşıyan yer üstünde, yer altında veya su altında bulunan taşınır ve taşınmaz varlıkların oluşturduğu somut kültürel miras ile tarihsel süreç içinde oluşan ve toplumların geleneksel yapısını, halk kültürünü oluşturan soyut kültürel miras, sürdürülebilir kültürel kalkınmayı etkileyen en önemli araçlardan biridir.

Ekonomik kalkınmanın önemli bir parçası olan kültürel miras, yeni istihdam alanları oluşturularak yoksulluğun azaltılmasında, Bölge'nin kültür ve turizm odaklı gelir düzeyinin artırılmasında, kültürel ve sosyal yapının oluşmasında, kültürel bilgi ve kapasitelerinin, uluslararası ilişkilerin, kültürel etkileşimin geliştirilmesinde önemli bir rol üstlenmektedir.

Kültürel mirasın koruma-kullanma dengesi gözetilerek turizm odaklı değerlendirilmesi bölgesel kalkınma yaklaşımının temel hedeflerinden biridir.

Kültür turizmi son zamanlarda tüm Dünyada hızla gelişen bir sektör haline gelmiştir. Kültür turizmi amaçlı gelen turistlerin, sadece bir ili değil, çevrede bulunan diğer kültür varlıklarını da ziyaret etmeleri, hem kalkınmada hem de turizm odaklı gelir artışının iller arasında eşit olarak dağılımı açısından daha etkin ve verimli bir süreci oluşturmaktadır. Bu bağlamda son yıllarda ayrı bir önem kazanan kültür odaklı turizme, alternatif turizm türlerinin de katılmasına yönelik

girişimler başlatılmıştır. Bu kapsamda mevcut kültür varlıkları ayrı bir duyarlılık içinde koruma altına alınmış, koruma-kullanma dengesi gözetilerek turizme altlık oluşturmak üzere plan ve programlar oluşturulmuş, kültür varlıkları ve halk kültürünün tanıtılması yönünde kampanyalar başlatılmış, tarih öncesi çağlardan başlamak üzere süre gelen tarihsel sürecin paylaşımına yönelik çağdaş müzecilik anlayışı geliştirilmiştir. Kültür odaklı turizmi desteklemek amacıyla, doğa turizmi, eko-turizm, macera turizmi, inanç turizmi gibi alternatif turizm çeşitleri de sürdürülebilir kültürel kalkınma çerçevesinde, bütüncül bir yaklaşımla ele alınmıştır.

KÜLTÜREL MİRASA YÖNELİK ULUSAL VE ULUSLARARASI POLİTİKALAR

Son zamanlarda kültürel mirasın korunması, tüm dünyada önemle üzerinde durulan bir konu haline gelmiştir. Bu bağlamda, kültürel mirasın korunmasına ilişkin hazırlanan uluslararası sözleşmeler birçok ülke tarafından kabul edilmekte, özellikle kalkınma projelerinden etkilenen alanlardaki kültürel mirasın korunmasına ilişkin önlemler getirilmekte, çeşitli politikalar oluşturulmaktadır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın 2863 (değişik 5226) sayılı **"Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu"**nun amacını, korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili tanımları belirlemek, yapılacak işlem ve faaliyetleri düzenlemek bu konuda gerekli ilke ve uygulama kararlarını alacak teşkilatın kuruluş ve görevlerini tespit etmek oluşturmaktadır.

9. Kalkınma Planı'nda (2007-2013) Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda bütüncül bir yaklaşımla gerçekleştirilecek dönüşümleri ortaya koyan temel politikalar baz alınmıştır. Plan'ın temel ilkelerinden birini de; "doğal ve kültürel varlıklar ile çevrenin gelecek nesilleri de dikkate alan bir anlayış içinde korunması" oluşturmaktadır. AB'ye katılım süreci kapsamında; ülkemizin sahip olduğu tarihsel birikim, ekonomik potansiyel, kültürel zenginlik, genç nüfus yapısı ve enerji terminali konumu gibi nedenlerle, hem Birliğin hem de Türkiye'nin gelişmesi yolunda önemli bir sinerjinin yaratılması hedeflenmiştir. Plan'ın temel amaçları arasında; kültürün korunması ve geliştirilmesi ile toplumsal diyalogun güçlendirilmesi de yer almaktadır. Bu kapsamda; toplumsal değişim sürecinde kültürel zenginlik ve çeşitliliğin korunması, geliştirilmesi ve gelecek kuşaklara aktarılması, kültür mirasımızın envanterinin çıkarılması, kültürel mirasın korunması ve restorasyona yönelik çalışmaların planlı bir şekilde sürdürülmesi, kamuoyu bilincinin artırılması, sosyal ve ekonomik

politikalarda kültür boyutunun dikkate alınması ve STK'ların etkin katılımının sağlanması, kültür turizminin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması bağlamında, otantik özellikleriyle korunarak turizme açılan yöresel örneklerin çoğaltılması, yoğun göç ve çarpık kentleşme neticesinde ortaya çıkan sosyo-kültürel uyum sorunlarını azaltıcı önlemlerin alınması öngörülmektedir.

Plan'da turizmin, yarattığı katma değer, istihdam ve döviz gelirleri bakımından Türkiye ekonomisinde son 20 yılda önemli atılım gösteren sektörlerden biri olduğu belirtilerek, son yıllarda yatak kapasitesindeki hızlı artışa rağmen, tanıtım ve pazarlama konusunda bir reformun yapılmasının gerekliliği vurgulanmıştır. Plan'ın turizme yönelik hedefleri arasında; tarım ve turizm başta olmak üzere çevreye duyarlı sektörlerde ekolojik potansiyelin değerlendirileceği ve koruma-kullanma dengesinin gözetileceği, turizm sektörünün refah ve gelişmişlik dengesizliklerini azaltıcı doğrultuda yönlendirileceği, turizm potansiyeli olan ancak bugüne kadar yeterince ele alınmamış yörelerde turizmin geliştirilerek ekonomik ve sosyal kalkınmanın sağlanacağı, sektörle ilgili tüm yatırımların doğal, tarihsel ve sosyal çevreyi kollayıcı, koruyucu ve geliştirici bir yaklaşım içinde olmasına özen gösterileceği, yeni kapasiteler oluşturmanın yanı sıra mevcut ürün niteliğinin yükseltilmesine ağırlık verileceği; bu bağlamda, yeni aktörlerin tanıtım, pazarlama, altyapı, turizm eğitimi ve çevre konularında görevleri ile kamunun turizm sektöründeki rolünün yeniden tanımlanacağı, yeni potansiyel alanlar yaratmak amacıyla varış noktası yönetimine ağırlık verilerek, golf, kış, dağ, termal, yat, kongre turizmi ve eko turizm ile ilgili yönlendirme faaliyetlerinin sürdürüleceği de yer almaktadır.

Üretim, yönetim ve uygulama süreçlerinde sektörün önüne bir yol haritası konularak yönlendirilmesi amacıyla hazırlanmış olan **Türkiye Turizm Stratejisi (2023)** ve **Türkiye Turizm Stratejisi Eylem Planı (2007-2013)**, noktasal yerine bölgesel bir turizmin geliştirilmesini hedeflemektedir. Bu bağlamda, gelişim aksları boyunca turizm koridorları, turizm bölgeleri, turizm kentleri ve eko turizm bölgelerini oluşturacak şekilde planlamanın ele alınmasıyla birlikte turizm potansiyeli bulunan bölgelerin diğer alternatif turizm türleri ile cazibesinin artırılacağı öngörülmektedir. Bu hedef kapsamında; sağlık, termal, yayla, kış ve dağ sporları, kültürel açıdan önemli yer ve yerleşmelerin tek tek ele alınmasından çok bunların birbirleriyle entegrasyonu sayesinde daha cazip ve daha güçlü alternatif varış noktaları ve güzergâhlar oluşturulacak, güçlü bir turizm güzergâhı ve bölgesel varış noktası oluşturulması ile bu bölgeler içinde zayıf kalan yerleşmelerin kültür, el-sanatları, yeme-içme tesisleri ve konaklama imkanları ile güçlenmeleri de sağlanmış olacaktır. Ülkemizin alternatif turizm türleri açısından zenginliğine karşın bu potansiyelin rasyonel anlamda kullanılmaması

nedeniyle, doğal, kültürel, tarihi ve coğrafi değerleri koruma-kullanma dengesi içinde kullanarak turizm alternatiflerini geliştirmek ve turizmden alınacak payı artırmak Eylem Planı'nın bir diğer hedefini oluşturmaktadır.

Plan'ın vizyonunu; sürdürülebilir turizm, turizmin öncü bir sektör konumuna ulaştırılması, 2023 yılına kadar uluslararası pazarda turist sayısı ve turizm geliri bakımından ilk beş ülke arasına girmesi, ülkemizin önemli bir varış noktası ve uluslararası bir marka haline getirilmesinin sağlanması oluşturmaktadır. Vizyona yönelik ilkeler arasında; bölgeler arasındaki gelişme farklılıklarının giderilerek sürdürülebilir kalkınma hedefine katkıda bulunulması, turizmde rekabetin ucuz ürün yerine markalaşan turizm bölgeleri oluşturularak sağlanması, turizm gelişiminin sürdürülebilir çevre politikaları ile desteklenmesi, turizmin varış noktası odaklı ve çok fonksiyonlu olarak geliştirilmesi, turizmin çeşitlendirilerek sezonun bütün bir yıla yayılması, tanıtım ve pazarlamanın etkin kılınması, turist profili odaklı turizm ürünü oluşturulması, turizmin geri kalmış bölgeler ve özellikle dezavantajlı grupların sosyo-ekonomik konumlarının güçlendirilmesinde bir araç olarak kullanılması da yer almaktadır.

Evrensel kültürel mirası korumak ve sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla, uluslararası sözleşmelerin bir çoğunda ülkemizin de imzası bulunmaktadır. Bu kapsamda, konuyla ilgili hazırlanmış olan sözleşmelerin bazıları aşağıda yer almaktadır:

Kültürel mirasın korunmasına yönelik çalışmalarda bulunan Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı'nın (UNESCO) kültür programını; kültürel çeşitliliğe saygı çerçevesinde somut ve somut olmayan kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesi oluşturmaktadır. Bu kapsamda, kültürel mirasın korunmasında çeşitli standartlar getirilmiş, kültürel çeşitlilik ve kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesine yönelik çeşitli sözleşmeler yürürlüğe konulmuştur.

UNESCO'nun Ekim 2003 tarihinde toplanan 32. Genel Konferansı'nda kabul edilen "**Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi**"nin amacını; somut olmayan kültürel mirası korumak, ilgili toplulukların, grupların ve bireylerin somut olmayan kültürel mirasa saygı göstermesini sağlamak, somut olmayan kültürel mirasın önemi konusunda yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde duyarlılığı artırmak ve karşılıklı değerbilirliği sağlamak, uluslararası işbirliği ve yardımlaşmayı sağlamak oluşturmaktadır.

Avrupa Konseyi üyesi devletler ile Avrupa Kültür Sözleşmesi'ne taraf diğer devletler tarafından imzalanmış olan **“Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi”** özellikle ortak mirasları olan ideal ve ilkeleri korumak ve geliştirmek üzere, Avrupa'nın ortak anı kaynağı olduğu kadar, bilimsel ve tarihsel araştırma gerci olarak da arkeolojik mirası korumak amacıyla hazırlanmıştır.

Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi; kültürel mirasın ve doğal mirasın sadece geleneksel bozulmayla değil, sosyal ve ekonomik şartların gelişmesiyle de gittikçe artan bir şekilde yok olma tehdidi altında olduğunu belirterek, kültürel ve doğal mirasın bir parçasının bozulmasının ya da yok olmasının bütün dünya mirası için tehlike arz ettiğini, kültürel miras kaynaklarının çokluğu ve ekonomik, bilimsel ve teknik kaynakların yetersizliği nedeniyle yeterince korunmadığını, kültürel ve doğal varlıklara ilişkin mevcut uluslararası sözleşme, tavsiye ve kararların kültürel mirasın korumanın dünyanın bütün halkları için önemini gösterdiğini, bu amaçla modern bilimsel yöntemlere uygun olarak, benzersiz değerdeki kültürel ve doğal mirasın işbirliği içinde korunmasını hedefleyerek 16 Kasım 1972 tarihinde kabul edilmiştir.

Venedik'te, 1964 yılında Tarihi Anıtlarla ilgili Mimar ve Teknisyenlerin İkinci Uluslararası Kongresi sırasında **“Tarihi Anıtların ve Yerleşmelerin Korunması Onarımı için Uluslararası Tüzük” (Venedik Tüzüğü)** kabul edilmiştir. Tüzüğün kapsamını; tarihi anıt kavramının sadece bir mimari eseri içermediğini, bunun yanında belli bir uygarlığın, önemli bir gelişmenin, tarihi bir olayın tanıklığını yapan kentsel ya da kırsal bir yerleşimi de kapsadığını, anıtların korunması ve onarımı için bütün bilim ve tekniklerden yararlanılmasını, anıtların korunmasında ve onarılmasındaki amacın, bir sanat eseri olduğu kadar bir tarihi belge olarak da korumak olduğunu, anıtların korunmasıyla birlikte çevresinin de bakımını içine almasının gerektiğini, bir anıtın tanıklık ettiği tarihin ve içinde bulunduğu ortamın ayrılmaz bir parçası olması nedeniyle, anıtın korunması bunu gerektirdiği ya da çok önemli ulusal veya uluslararası çıkarların bulunduğu haller dışında izin verilmemesi gerektiğini, onarımların bilimsel ve yapının orijinalini bozmadan, arkeolojik inceleme ve belgelemelerle birlikte yapılmasını, yanlış uygulamalardan kaçınılmasını, kazıların uluslararası ilkelerle tanımlanan kararlara ve bilimsel standartlara uygun olarak yapılmasını oluşturmaktadır.

Medeniyetin beşiği olan ve tarihsel süreçte Yukarı Mezopotamya diye adlandırılan Güneydoğu Anadolu Bölgesi, değişik din, kültür ve medeniyetlerin bıraktığı eserlerle kültür mozaiği konumundadır. Bu nedenle ulusal ve uluslararası politikalar ve sözleşmeler çerçevesinde; Bölge'nin somut ve somut

olmayan kültürel mirasının çeşitliliği, her türlü kalkınma projelerinde ve politikalarında kültürel mirasın da entegre edilmesini, korunmasını ve geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin kalkınması, entegre kalkınma felsefesi doğrultusunda planlanmaktadır. Bu kapsamda, kalkınma projeleri yapılırken kültürel mirasın ve çevrenin korunması da Proje'nin temel amaçlarından birini oluşturmaktadır.

GAP İDARESİ'NİN KÜLTÜREL KALKINMAYA YAKLAŞIMI

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin kalkınmasıyla ilgili bütün çalışma ve faaliyetlerin, tüm sosyal ve ekonomik sektörleri içine alacak "geniş kapsamlı bir bölgesel planlama yaklaşımı" içinde kalkınmanın amaç, hedef ve stratejileri ile uyumlu bir şekilde planlanması ve yürütülmesi GAP İdaresi'nin asıl görevidir. Bölge'nin bu kapsamlı planlaması ile karar vericiye Bölgenin gelişme yönleri ve büyüklükleri gösterilirken, tüm proje bileşenlerinin birbiriyle ilişkisini kurmak, ekonomik ve sosyal sektör yatırımlarını zaman ve mekân boyutları içinde değerlendirerek somut çerçeveler çizmek GAP İdaresi Başkanlığı'nın amaçlarını oluşturmaktadır.

GAP İdaresi'nin temel stratejilerinden biri de Bölge'nin kalkınmasını doğrudan etkileyen ekonomik büyüme ile birlikte kültürel kalınmanın göstergesi olan ekonomik kalkınmayı da sağlamaktır. GAP İdaresi, ulusal ve GAP Bölgesi'nin gelir artışını sağlayan ekonomik büyümenin yanı sıra, kültürel kalkınmayı sağlayacak; eğitim düzeyinin yükseltilmesi, sosyal projeler, kültürel etkinlikler ile kültür varlıklarının korunmasını içeren projelere de öncelik vermektedir. GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı bir yandan kendisine verilen temel görevi yerine getirirken diğer yandan da bölgesel kalkınmada model oluşturacak, hedef kitlelerin planlamadan uygulamaya kadar tüm süreçlere katkı verdiği, sürdürülebilirlik esasının temel alındığı örnek proje uygulamaları başlatmakta ve yürütmektedir.

Bu kapsamda; kültürel miras ve turizme yönelik çalışmaların yanı sıra, GAP İdaresi tarafından yürütülen ve kültürel kalkınmaya öncülük eden projelerden bazıları aşağıda yer almaktadır:

GAP Tarımsal Eğitim ve Yayım Projesi

GAP Bölgesi'nde sulamaya açılmış ve açılacak alanlarda tarımsal eğitim ve yayım hizmetlerinin etkinliğinin ve bu konuda hizmet veren başta çiftçi örgütleri olmak üzere kurum ve kuruluşların kapasitelerinin artırılmasına katkıda bulunmak amacıyla söz konusu proje başlatılmıştır. Proje ile tarımsal eğitim ve yayım hizmetlerinin etkinliğinin artırılması ve ilgili kurum/kuruluşların ve çiftçi örgütlerinin tarımsal eğitim ve yayım hizmetlerini verme kapasitelerinin artırılması hedeflenmekte olup, toplam 80.000 çiftçiye ulaşılması planlanmaktadır.

Merkez Köy ve Köye Dönüş Kırsal Kalkınma Projesi

Proje ile bölgede yürütülen Merkez Köy, Cazibe Merkezi, Örnek Köy, Köy-Kent gibi uygulamaların "Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi" ile birlikte ele alınarak, Bölge'de sağlıklı bir kırsal yerleşme düzeninin yaratılması amaçlanmaktadır. Proje kapsamında 4 ilde 5 merkez köyde sürdürülen faaliyetler kapsamında; "Hijyenik Okullar Sağlıklı Nesiller" (Adıyaman/Samsat), "Köyde Kültür Hazinesi Projesi" (Adıyaman/Samsat), "Kırsal Turizmin Geliştirilmesi için Tarihi Eserlerin (Türbe) Restorasyonu Projesi" (Siirt/Aydınlar), Teknoloji Sınıflarının Oluşturulması, Tarımsal faaliyetlerin çeşitlendirilmesi projeleri de yer almaktadır.

Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Üretimi ve Kullanılması Projesi

GAP Bölgesi'nin gelecekte yenilenebilir enerji kaynakları etrafında yüksek teknolojiye dayalı sürdürülebilir sanayi oluşumunu gerçekleştirmiş, bilgi teknolojileri, lojistik, çağrı merkezleri ve diğer ileri hizmetleri sunan, turizm açısından da benzersiz imkan ve kabiliyetlerini hayata geçirebilmiş bir bölge olması hedefiyle başlatılan Proje'nin eylem planı hazırlanmış olup, GAP Bölgesi'nin gelişimini ve rekabet edebilirliğini artıracak 10 öncelikli projenin ön fizibilite raporları tamamlanarak uygulama çalışmalarına başlanmıştır.

GAP Tarım Sektöründe Özelleşmiş Dijital Tasarım ve İnovasyon Eğitim Merkezi Kurulması Projesi

Proje kapsamında kurulacak merkez ile dijital tasarım ve inovasyon (yenilikçilik, yenileme) sektörünün, GAP Bölgesi'nin gelişmesine yönelik sistematik bir sürecin ve dijital tasarım ve inovasyon

alanında faaliyet gösterecek yeni işletmelerin oluşması ve çoğalması sürecinin başlatılması hedeflemekte olup, tarım ve tarıma dayalı endüstriyel ürünlerin tasarımı ve inovasyonuna öncelik verilmektedir. Proje ile birlikte; dijital tasarım servisleri sektörünün ve inovasyon kültürünün GAP Bölgesi'nde gelişmesine yönelik temel alt yapıların kurulması amaçlanmaktadır.

Çok Amaçlı Toplum Merkezleri (ÇATOM)

Kadınların sorunlarının farkına varmalarına, tanımlamalarına ve çözümü için inisiyatif kullanabilmelerine fırsat oluşturmak; kadınların kamusal alana daha fazla katılımını ve kamusal hizmetlerden daha fazla yararlanmasını sağlamak; kadın istihdamını ve kadın girişimciliğini artırmak, kadını güçlendirerek fırsat eşitliğinin sağlanmasına katkıda bulunmak, cinsiyet dengeli kalkınma sürecini başlatmak ve bu yolla yerel koşullara uygun, katılımcı toplum kalkınmasını baz alan, tekrarlanabilir model/modeller geliştirmek amacıyla söz konusu proje başlatılmıştır.

Bu kapsamda ÇATOM'larda; okuma-yazma, okul öncesi eğitimi, anne eğitimi, bilgisayar, beslenme, ev ekonomisi alanlarında eğitim programları, sağlık eğitimi, kısmi ve gezici poliklinik hizmetleri gibi sağlık programları, el sanatları, trikotaj, tekstil, kuaför, keçe işlemeciliği, yöresel oyuncak bebek üretimi, gümüş işlemeciliği gibi konularda beceri geliştirici programlar, gelir getirici atölyeler ve kadın girişimciliğini destekleyici programlar, sosyal yaşama katılımı destekleyen ve kadın bilincini oluşturmayı hedefleyen sosyal ve kültürel programlar, hedef grupların sosyal destek hizmetlerine (burs, yeşil kart, ayni yardım, resmi nikah vb.) ulaşmasını kolaylaştırıcı sosyal destek programları düzenlenmektedir.

GAP Gençlik Evleri Projesi

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde sürdürülebilir sosyo-ekonomik gelişmenin sağlanabilmesine yönelik gençlik platformlarının kurulması için destek sağlanması; sosyal ve kültürel mekânların yaratılması; sosyal, kültürel, sportif ve gelir getirici eğitim programlarının düzenlenmesi ve gençliğin kapasitesinin güçlendirilmesi amacıyla başlatılan proje ile, temelde gençlerin yerel yönetim ve karar alma süreçlerine katılımının sağlanması hedeflenmektedir.

Çocuklara Yönelik Çalışmalar (Çocuk Okuma Odaları / Çocuk Oyun Odaları ve Cheetos Çocuk Gelişim Merkezleri)

GAP Bölgesi'ndeki eğitim hizmetlerinin çeşitlendirilmesi çalışmalarına katkıda bulunmak ve çocukların bilişsel, duygusal, kişisel ve sosyal gelişimlerini desteklemek amacıyla, 2002 yılında söz konusu proje başlatılmıştır. Proje ile; GAP Bölgesi'ndeki kentsel yerleşimlerin aşırı göç alan ve sosyo-ekonomik açıdan yoksul ve yoksun olan mahallelerdeki okul çağındaki çocukların ders çalışabilecekleri; kitap okuyabilecekleri, araştırma yapabilecekleri ve sportif, kültürel, sanatsal faaliyetlerden yararlanabilecekleri Çocuk Okuma Odaları'nın oluşturulması, kentsel alanlardaki Çok Amaçlı Toplum Merkezleri bünyesinde ise Çocuk Okuma Odaları'nın açılması hedeflenmektedir.

GAP Bölgesi'nde Suyun Verimli Kullanımı Konusunda Kapasite Geliştirme Programı

GAP Bölgesi'nde su kaynaklarının sürdürülebilir kullanımını temin etmek üzere suyun etkin ve verimli kullanılmasına yönelik uygulamaları artırmak, kapasite gelişimini sağlamak ve yerel halkın bu konudaki bilinç düzeyini yükseltmek amacıyla başlatılan Proje, "suyun tarımda", "kentsel alanda" ve "hijyen sağlamada" kullanımı kapsamında Bölge illerinde düzenlenmiştir. Proje ile; GAP Bölgesi'ndeki yerel yönetimlerde ve diğer kamu kurumlarında çalışan personelin suyun verimli kullanılması konusunda teknik kapasitelerini geliştirmek, öğretmen ve öğrencilerin, kadın ve çocukların, su kullanıcılarının (ev, sanayi, tarım) bu konuda sorumluluğunu, bilgi ve bilincini artırmak; kurumlar arası sorumluluk paylaşımını belirlemek, suyun gereksiz tüketimini azaltmak, kuraklığı önleyici tedbirlerin alınmasını ve yeni teknolojilerin eğitimlerle bölgede kullanılmasını sağlamak, lider çiftçi yetiştirme programlarında genç çiftçileri doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı konusunda eğitmek ve ekolojik dengenin korunmasını sağlayarak çevre kirliliğini önlemek hedeflenmiştir.

GAP BÖLGESİ'NİN KÜLTÜREL TARİHİ

Tarihsel süreçte, çeşitli isimlerdeki insan toplulukları, bölgenin doğal kaynaklarından yararlanmış ve geliştirdikleri teknolojiyi kullanarak ekonomik ve kültürel zenginlikler yaratmışlardır. Günümüzden 10.000 yıl önce Fırat ve Dicle nehirleri ile sulu tarımı gerçekleştiren bu topluluklar, bölgenin yer altı kaynaklarını da kullanıp artı değer yaratarak ticaret ağı oluşturmuş ve bu özelliği ile uygarlık tarihine çok önemli eserler bırakmıştır.

Bölgede insan yaşam ve kültürüne ilişkin en eski bulgular Diyarbakır, Bismil, Silvan ve Ergani yöreleri ile Şanlıurfa-Birecik yöresindeki araştırmalarda bulunan Paleolitik (Yontma Taş Çağı/MÖ 500.000- 9000) döneme ait aletlerdir. Bu bulgular, avcılık ve toplayıcılık yapan insan topluluklarının uzun yıllar bölgede oluşturdukları açık hava istasyonlarında yaşadıklarını kanıtlamaktadır. Ayrıca, Şanlıurfa çevresinde ve Fırat'ın doğusundaki alanlarda barınmaya olanak sağlayan doğal mağaralarda, bir dönem insan topluluklarının yaşamış olduğunu düşündürmektedir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Bereketli Hilal içinde kalan kesimi, insanların ilk kez göçebelikten yerleşik ya da yarı yerleşik evreye geçtiği ve ilk üretimin başladığı Neolitik (Cıtalı Taş Çağı/ MÖ 9000-5000) dönemde de Önasya'nın en önemli yerleşim bölgelerinden biri olmuştur. Harran Ovası'nda yürütülen yüzey araştırmalarında belirlenen birçok höyükte Neolitik döneme ait ilk iskân izlerine rastlanmıştır. Fırat Havzası'nın Birecik bölgesindeki yüzey araştırmalarında da çok sayıda Neolitik yerleşmeye ilişkin höyükler saptanmıştır. Dicle Havzası'nda tarımın geliştiği köy yerleşmelerinin yoğunlaştığı alanlar, Sincar Dağı'nın etekleri ile Dicle Nehri'nin bu bölgede kalan kısmıdır. Bu kuşatım alanında bilinen en eski yerleşmeler Hallan Çemi, Kermez Dere, Ayn Mallaha, Nemrik höyükleridir. Erken Neolitik dönemde, sürekli su temininin mümkün olmadığı alanlarda iskâna rastlanmamaktadır. Bu nedenle bu dönemin yerleşmeleri, genellikle Fırat ve Dicle nehirleri çevresinde, Fırat ve Dicle'yi besleyen büyük ve sürekli akan derelerin kenarlarında ya da bölgede birdenbire yükselen engebelerin su teminine elverişli yamaçlarındadır. Atatürk Baraj Gölü altında kalan Nevalı Çori, Ergani yakınlarındaki Çayönü Höyük Neolitik, Şanlıurfa yakınında bulunan Göbeklitepe ise çanak çömleksiz Neolitik dönemin diğer önemli yerleşmelerindedir.

Yerleşmelerin daha da büyüdüğü, ilerleyen alet teknolojisi ile birlikte toplumda iş bölümünün geliştiği Kalkolitik (Bakır Taş Çağı/ 5500-3000) dönemde, bölgedeki yoğun iskân sürdürülmüştür. Bu bereketli bölge geçiş noktası konumunda bulunmasından dolayı, bir yandan Fırat üzerinden Keban bölgesi ile diğer yandan Kuzey Mezopotamya ve Kuzey Suriye kültürleri ile bütünlük gösterir. Birecik'in kuzeyinde, Fırat'ın doğusundaki yüksek bir teras üzerinde yer alan Hacı Nebi'de arkeolojik kazı çalışmalarında, Geç Kalkolitik'ten Roma dönemine kadar süren yerleşim tabakaları açığa çıkarılmıştır. Bu buluntular Kuzey Mezopotamya ile güçlü ilişkiler ortaya koyan Uruk kültürünün varlığını da kanıtlamaktadır.

Kalkolitik dönemin başlarında, Dicle Nehri ve Cebel Sincar civarındaki dağlık alanlarda bulunan yerleşimler, bölgede ovalık sahalardan akan ırmakların çevresine yayılmaya başlamıştır. Bu dönem, hem tarımın egemen geçim tarzı olduğunu, hem de sulu tarıma doğru teknolojik bir

ilerlemenin yaşandığını ve tarım ekonomisinin temelini oluşturan bitki ve hayvanların, artık tümüyle evcilleştirildiğini göstermektedir. Bu durum topluluklara, su kaynaklarının çevresindeki yerleşmeye uygun alanlara doğru hareketlerinde birçok olanak sağlamıştır.

Bu dönem üç tipik kültürle temsil edilmektedir. Halaf, Hassuna ve Samarra-Cezire bölgesinde, Cebel Sincar'ın güneyindeki tarıma elverişli topraklar üzerinde, Hassuna ve Samarra kültürleri ile Hassuna öncesine ait 60'ı aşkın yerleşme saptanmıştır. Bu yerleşmeler, bugün ulaşabildiğimiz bilgiler ışığında, Assur bozkırlarının en eski iskânları olarak düşünülebilir. Bunlar arasında Dicle Nehri'nin batısında görülebilen en eski kültür Um-Dabagiye olup, Hassuna kültürünü önceleyen en önemli yerleşimdir. Buradaki yerleşim MÖ 6200-5750 tarihleri arasına tarihlenmektedir.

MÖ 3. bine gelindiğinde (Eski Tunç Çağı), Ön Asya'da şehir niteliğinde yerleşmelerin sayısının arttığı, bölgeler arası ticari ve kültürel ilişkilerin geliştiği görülmektedir. Bu şehirlerden, Kuzey Suriye'de Halep yakınlarındaki Ebla (Tell Mardikh) oldukça önemli bir ticaret merkezidir. Ebla'da bulunan Assur ile Ebla şehirleri arasındaki bir antlaşma metnine göre, MÖ 2500'lerde Birecik'in güneyindeki Karkamış şehri Ebla'nın egemenliğindedir. Birecik ve Karkamış barajları arasındaki alanda yapılan yüzey araştırmasında, Tilvez ve Tilobur gibi yerleşmelerde, çok evreli Eski Tunç Çağı'nın başlarında az olan nüfusun, MÖ 3. binin sonları ile 2. binin başlarında yoğunlaşması, bu yerleşmelerin, bölgenin egemen kentleri arasında yer aldığını düşündürmektedir. Şanlıurfa sınırları içinde yer alan Titriş, Birecik'in kuzeyindeki Hacı Nebi ve Siverek ilçesi yakınlarındaki Hassek Höyük gibi merkezlerin Eski Tunç Çağı katlarında ele geçmiş seramikler, Keban bölgesine Mezopotamya ve Kilikya'ya kadar uzanan geniş coğrafi ilişkiler zincirinin var olduğunu göstermektedir.

Bölge'de MÖ 4. bin ve 3. binde de iskâna sahne olan Tell Brak, yukarı Habur Havzası'nın en büyük yerleşmesi ve en önemli kentsel merkezlerinden biri olmuştur. Tel Brak'ın, Ergani Maden'deki bakır madenleri ile Sümer ülkesi arasında ilişkiyi sağlayan ve Assur ile Dicle Vadisi'ni izleyen ana ticaret yolu üzerinde stratejik bir konumu vardı.

MÖ 3. binin sonlarında, Mezopotamya'da kurulmuş tarihteki ilk devlet olan Akkad Devleti kısa sürede güçlenmiş ve Mezopotamya dışında Kuzey Suriye'yi, Güneydoğu Anadolu'yu ve Amik-Kilikya bölgelerini denetimi altında tutmaya çalışmıştır. Nitekim Mardin yakınlarındaki Pir Hüseyin'de ele geçen ve Akkad Kralı Naram-Sin'e ait olan kitabeli zafer steli bu sonuçları doğrulamanın yanı sıra, Güneydoğu Anadolu'nun büyük bir bölümünün Akkad egemenliğinde olduğunu göstermektedir. Ayrıca, bir Akkad belgesinde Kral Sargon'un, Amanos dağları olduğu düşünülen "Sedir ormanları"

ile Toroslar olduğu sanılan “Gümüş Dağları”na seferler düzenlediğinden söz edilmektedir. Bu belge Akkad Kralı'nın Mezopotamya dışındaki bölgelere de egemen olma çabasını göstermektedir. Akkad kralları, Birecik yakınlarından geçen ve Kilikya'ya uzanan yolu izlemişlerdir. MÖ 3. binde bölgedeki büyük merkezler, zaman zaman Akkad egemenliğinde olmalarına karşın daha çok bağımsız birer şehir devleti gibi yaşamışlardır.

MÖ 2. bin başlarında ise Mezopotamya, iki farklı siyasi ve kültürel bölgeye ayrılmaktadır. Güney Mezopotamya'da Eski Babil Devleti etkili olurken, Kuzey Mezopotamya'ya Eski Assur Devleti hakimdir. Eski Assur Devleti kralları Anadolu'da kurdukları ticaret kolonileriyle bir taraftan ekonomik kuruluşların temelinı oluşturan kıymetli maden ihtiyaçlarını karşılamışlar, diğer taraftan da başta yazı olmak üzere kültürel özelliklerini Anadolu'ya taşımışlardır. Bu ticaret kolonilerinin önemli bir kısmı bölge sınırları içinde bulunmaktadır. Assur ticaret kolonileri yıkıldıktan sonra bölgede Hurri kültürü ağırlığını hissettirmiş ve neticede Mitanni Devleti kurulmuştur.

Mitanni Devleti'nin başkenti “Waşşuganni”nin, Mardin-Urfa bölgesinde, Habur Nehri kaynakları çevresinde olduğu düşünölmekte ve bu bölgede aranmaktadır. Mitanni Devleti yıkıldıktan sonra bölge artık Hitit Devleti hâkimiyeti altındadır ve Karkamış önemli bir Hitit kenti olarak karşımıza çıkar. MÖ 1200 yıllarında Hitit siyasi hâkimiyeti ortadan kalkınca, bölge kentleri şehir devletleri şeklinde varlıklarını sürdürme çabası içine girmişlerdir.

Demir Çağı'nda (MÖ 1000-330) Ön Asya'da, Doğu Anadolu yüksek yaylasında Urartu, Mezopotamya'da Assur ve güneyde Mısır olmak üzere üç büyük güç arasında mücadeleler görülür. Assur Devleti'nin oldukça güçlendiği bu dönemde Assur kralları, başta Doğu Akdeniz deniz ticaretine ulaşan yollara ve zengin hammadde kaynaklarına sahip olan Güneydoğu Anadolu ve kuzey Suriye bölgelerini denetimleri altında tutabilmek için bölgeye askeri seferler düzenlemişlerdir. Assur dönemi belgelerinde, geç dönemlerde “Kommagene” olarak bilinen Fırat'ın doğu kesimi “Kummuh Bölgesi” olarak adlandırılmıştır. Assur Krallarının, Fırat'ın doğusunda yer alan ve günümüzde Sultantepe olduğu düşünölen Huzirina'yı zapt edip haraç olarak sedir ağacı, altın, gümüş, koyun ve sığır alması olmaları bölgenin oldukça zengin hammaddelere sahip olduğunu göstermektedir.

MÖ I. binde en önemli merkezlerden biri, stratejik konumundan dolayı Karkamış'tır. Bu bölgede yapılan yüzey araştırmalarında, birkaç küçük Demir Çağı yerleşmesi saptanmıştır. Ayrıca Fırat'ın doğu kesiminde yürütölen kazı çalışmaları, MÖ I. binde bölgenin yoğun iskân bölgesi olarak kullanılmaya devam ettiğini göstermektedir. Bu merkezlerin en önemlilerinden biri olan Harran,

Assur Devleti'nin son başkentidir. Harran'da sürdürülen kazı çalışmalarında, MÖ 555-539 yılları arasına tarihlenen ve Ay Tanrısı Sin'e adanmış bir tapınak, içindeki 52 parça çivi yazılı adak kitabeli tuğla ile birlikte açığa çıkarılmıştır. Harran'daki bu tapınak, MÖ 2. binin başlarından itibaren bölgenin dinsel öneme sahip olmasıyla ilişkili görülür. Şanlıurfa yakınlarında yer alan ve MÖ I. binde önemli merkezlerden biri olan Sultantepe'de yürütülen kazı çalışmalarında, içinde tablet arşivi de bulunan bir Geç Assur yapısı ortaya çıkarılmıştır.

Assur Dönemi'nde, Assur merkezi ile eyaletleri birbirine bağlayan en önemli yollardan biri, "Harran Şari" denen "Kral Yolu"dur. Çağçağ Irmağı'nın Nusaybin'e ulaşmadan önce Mardin Eşiği'ni adeta yararak geçtiği kanyonik yapısı, Yeni Assur döneminde kullanılan doğal bir bağlantı oluşturmuş ve Midyat'a oradan da Dicle Vadisi'ne inilerek Diyarbakır'a ulaşımı kolaylaştırmıştır. Yeni Assur belgeleri bu yolu "Kaşyari Yolu" olarak tanımlamaktadır. Kaşyari Yolu bu noktada "Harran Şari" ile birleşmektedir. Bu aks üzerinde Girnavaz Höyük, "Harran Şari" yol ağına hâkimiyeti yüzünden, stratejik bir yerleşim yeri olarak göze çarpmaktadır. Bölgedeki ikinci önemli yol, yeni Assur yazılı belgelerinde Guzana'dan (Tel Halaf) başlayıp Naşibina'ya (Nusaybin) varan, oradan doğu ve güneydoğuya yönelerek Assur'a ulaşım, ticari ilişkileri geliştiren ve bugün de kullanılan "İpek Yolu"dur.

MÖ 614'te İran'da güçlenmeye başlayan Medler ile Güney Mezopotamya'da egemen olan Babillilerin kurduğu ittifak, bu dönemde zayıflayan Assur Devleti'ni büyük bir yenilgiye uğratmıştır. Bu olaydan sonra Assur Devleti, başkenti Kuzey Mezopotamya'daki Ninive'den Harran'a taşımıştır. Yine Medler ile birlikte hareket eden Babil Krallığı'nın MÖ 610 yılında Assurluların son başkenti olan Harran'ı zaptetmesiyle, Assur Devleti tarih sahnesinden silinmiştir. Bu tarihten MÖ 330'lara kadar bölgede Med ve Pers egemenliği görülür.

Bölgede Makedonya Kralı Büyük İskender'in büyük Asya seferiyle Hellenistik dönem (MÖ 333-30) başlamıştır ve Hellen kültürü Ön Asya'ya yayılmıştır. MÖ 323'te İskender'in ölümüyle imparatorluk dağılmış ve Diyadok adı verilen generaller, Asya'da yaklaşık 15 yıl birbirleriyle mücadele etmişlerdir. Bu mücadelelerden sonra varılan anlaşmaya göre, Güneydoğu Anadolu'yu kapsayan Suriye ve Mezopotamya toprakları General Seleukos Nicator'un (MÖ 321-280) egemenliği altına girmiştir. Seleukos Nicator'a (I. Seleukos) izafeten Seleukos Devleti adı verilen ve merkezleri Suriye olan Hellen krallığı, yaklaşık 200 yıl kadar bölgeyi yönetimi altına almıştır.

Seleukos Devleti, bünyesinde farklı dinlerden ve farklı uluslardan insanları barındırmıştır. Hellenler istila ettikleri yerlerde "Hellen" tarzında şehirler kurmuşlar ve Hellen kültürü bölgeye bu şehirler

aracılığıyla yayılmıştır. Ancak, bölgenin yerel kültürünün baskı altına alınmadığı, her iki kültürün de kaynaştığı görülür. Bu kaynaşmanın en iyi örneklerinden biri, Nemrut Dağı'ndaki doğulu kıyafetler içinde betimlenmiş heykeller ile yazıtlarda, hem Pers, hem de Yunanlı tanrı adlarının geçmesidir. Seleukoslar bölgeyi, "strategos" unvanlı valiler tarafından yönetilen 25 satraplığa bölmüşlerdir. Bir yandan özellikle Mezopotamya ile Anadolu arasındaki ticaret yollarının kilit noktasını oluşturan, Mardin ve Cizre-Botan-Behidan bölgesini ellerinde tutarken Edessa'da da (Şanlıurfa) bir koloni merkezi oluşturup sikke bastırmışlardır. Edessa'nın stratejik öneme sahip olmasıyla MÖ I. binde Harran önemini yitirmiş ve Edessa askeri, idari merkez özelliğiyle ön plana çıkmıştır.

Edessa'nın önemi, Fırat Nehri üzerindeki Birecik/Zeugma ve Samosata'dan (Samsat) daha doğuda bulunduğu için batıdan gelen saldırılara karşı daha güvenli bir noktada yer almasından kaynaklanmaktadır. Seleukoslar, Fırat Nehri üzerinde, biri Adıyaman yakınlarındaki Samsat'ta, diğeri Birecik'te olmak üzere iki köprü inşa etmişlerdir. Bu iki kentten Birecik, güney yolları üzerinde bulunduğu için daha işlek bir merkez konumundaydı. MÖ 190 yıllarında Seleukoslar, Romalılar karşısında büyük bir yenilgiye uğramış ve bölgedeki hâkimiyetini kaybetmiştir.

MÖ 136'da da Şanlıurfa çevresindeki yerli liderlerden Hosro'nun (Osro) kurmuş olduğu Osrhane Krallığı MS 244 yılına kadar varlığını sürdürmüştür. Bu dönemde Edessa şehri Ön Asya'nın en önemli bilim, kültür ve sanat merkezlerinden biri olmuştur. Edessa okullarında ünlü Yunan klasikleri Süryanice'ye çevrilmiş ve bu okullarda Edessalı bilginler yetişmiştir.

Yukarı Mezopotamya Klasik Çağ'da, bütün Ön Asya için etkin biçimde işlev taşıyan bir bölge olmuş ve buna bağlı olarak yoğun bir yol ağı ile örülmüştür. Bunlardan biri Kuzey hattı olup, Zeugma ya da Samasota'da Fırat'ı geçerek Karacadağ/Tur Abdin'den Urfa, Viranşehir ve Nusaybin üzerinden doğuya doğru giden yoldur. Orta hat ise Zeugma ya da Karkamış'ta Fırat ırmağını aşıp Harran üzerinden Yukarı Belih havzası ve Resulayn'a ulaşan yolu oluşturmaktadır. Bir diğer hatta Güney hattıdır. Kargamış'ta Fırat'ı geçen yol Harran üzerinden güneye döner ve Abdülaziz/Sincar dağlarını izleyerek Musul veya Tartar Vadisi'nden Assur'a doğru ilerler.

Anadolu'da siyasal etkisi olan Roma imparatorluğu, MÖ 133'te Anadolu'yu bir Roma eyaleti olarak topraklarına dahil etmiş ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi Roma İmparatorluğu'nun Suriye eyaleti sınırları içinde yer almıştır. Şanlıurfa'daki Osrhoene Krallığı da işgal edilerek MS 242 yılına kadar Roma egemenliği bu bölgede sürmüştür. Kommagene Krallığı'nın dört büyük şehriden biri olan Zeugma, Romalılar zamanında da stratejik konumu nedeniyle önemli bir merkez olma özelliğini korumuştur.

Bu dönemde Roma'nın 4. Skitia Lejyon'u burada konuşlandırılmıştır. Zeugma'da yürütülen kazı çalışmalarında çok zengin mozaikler ve çeşitli buluntular ele geçmiştir. Zeugma'nın çevresinde Hellenistik ve Roma dönemlerine ait tümülüsler ile Horum Höyük gibi birçok yerleşim yeri saptanmıştır. Bu dönemde Birecik de, önemli bir istihkâm mevki olma özelliğini sürdürmüştür. Kentin Hellenistik ve Roma Dönemlerine ait kanalizasyon sistemi günümüze kadar ulaşmıştır.

Şanlıurfa çevresindeki Harran, Lidar ve Sultantepe gibi merkezlerde, Adıyaman çevresindeki Tille Höyük'te oldukça zengin Roma kalıntlarına rastlanmıştır. Hıristiyanlığın kabulüyle birlikte, uzun yıllar varlığını gösteren Bizans kültürüne ait; birçok mimari esere de bölgede rastlanmaktadır Dicle boyunda yer alan Roma ve Bizans dönemlerine ait müstahkem mevki, yüzyıllarca sürmüş sınır boyu çatışmalarından bugüne kalan tanıklardır. Bunların en önemlileri Tille ve Fenik kalıntılarıdır.

MS 395 yılında Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasıyla, Doğu Roma İmparatorluğu'nun sınırları içinde kalan bölge İslamiyet'in doğuşuyla birlikte 639-640 tarihleri arasında İslam orduları tarafından fethedilmiştir. 685-750 yılları arasında Emeviler Şanlıurfa, Harran ve El- Cezire bölgesinde hüküm sürer. 750 yılından sonra Abbasi Devleti bir süre bölge de varlığını sürdürür. Bu dönemde, özellikle Harun El Reşid zamanında ünlü "Harran Okulu"nda Hıristiyan ve Sabii ilim adamlarının yanı sıra İslam bilginleri de çalışmış özellikle, cebir, geometri, astronomi, tıp ve felsefe alanlarında pek çok kitap yazılmış ayrıca Yunanca'dan Arapça'ya çok sayıda çeviri yapılmıştır.

İran üzerinden, askeri ve kitlesel olarak ilerleyen göçebe Türk grupları, Malazgirt Savaşı (1071) ile Anadolu'daki kalıcı varlıklarına zemin hazırlamışlardır. Bizans gücünün bertaraf edilmesi ve bu grupların Selçuklu şemsiyesi altında birleşmeleri Türkmenlerin bölgedeki hareket kabiliyetini arttırmıştır. Bu tarihten itibaren çeşitli Türk boyları yörenin tarihinde önemli roller üstlenmişlerdir. Artukoğulları, Akkoyunlular, Karakoyunlular gibi beyliklerin yaratmış olduğu özgün kültürel değerler, bölgenin çeşitli illerinde günümüze kadar ulaşmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun 1515-1517 yıllarında Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde hâkimiyet kurması ile birlikte bölge illerinde hızlı bir gelişme sürecine girilmiş ve buralar dini, askeri, sivil mimari örnekleriyle donatılmıştır. Bu gelişmeye ivme kazandıran etkilere biri, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin, geçmiş dönemlerde de kullanılan, Diyarbakır-Musul-Bağdat ile Urfa-Nusaybin-Musul-Bağdat transit ticaret yollarının üzerinde bulunmasıdır.

Kurtuluş savaşı ile birlikte Anadolu'da Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulmuş ve güney sınırının çizilmesi ile Mezopotamya'nın tarihi coğrafyası bölünmüştür. Böylece, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde önemini yitirmiş olan "İpek Yolu" ticareti gibi nehir taşımacılığı ve ticareti de tarihe kavuşmuştur.

GAP BÖLGESİ VE KÜLTÜREL MİRAS

Fırat ve Dicle nehirleri tarafından sulanan bereketli topraklara sahip, tarihin ilk uygarlıklarına tanıklık etmiş Yukarı Mezopotamya yani bugünkü Güneydoğu Anadolu Bölgesi, insanlığın ortak kültür mirası olarak kabul edilen birçok uygarlığa ait özgün kültür varlıklarıyla, tarihsel ve arkeolojik turizm potansiyeliyle tanınmaktadır. Uygarlıkların yükselişine tanıklık eden bu Bölge'nin mirası, önemli arkeolojik alanlar, ören yerleri, geleneksel ve özgün mimarisi, tarihi açıdan önemli dini mekânlar, sivil mimarlık örnekleri, efsaneler, el sanatları ve zengin yöre mutfağı Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin modern zaman seyyahlarına sunacağı şeylerden yalnızca bazılarıdır.

Geçmişte yarattığı su kenarı kültürleriyle Bölge'de önemli bir rol üstlenen Fırat ve Dicle nehirleri, Bölge'deki kültürel zenginliğin yaratıcısı olmuştur. Bölge, Adıyaman Nemrut Dağı ve çevresi, Perre Antik Kenti, Diyarbakır Surları ve Sur İçi, Çayönü Sit Alanı, Malabadi Köprüsü, Gaziantep Yesemek Açık Hava Müzesi, Zeugma Antik Kenti, Şanlıurfa Soğmatar, Şuayip Şehri, Harran, Göbeklitepe, Haleplibahçe, Batman Hasankef yerleşimi, Mardin Kent Merkezi, Midyat, Dara Ören Yeri gibi kültür turizmi açısından son derece önemli yerleşmeleri ile dikkat çekmektedir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi, aynı zamanda birçok inancın da merkezidir. İlk tek tanrı inancını benimseyen Sabiiler'in şehri Harran, kazılarla açığa çıkarılan ve bilinen ilk tapınak olarak adlandırılan Göbeklitepe, Musevi, Hıristiyan ve Müslüman inançlarının bulunduğu Şanlıurfa ve Hıristiyanlığın ilk dönemlerine tanıklık eden kiliseleriyle Mardin inanç kültürünün en önemli durakları arasında yer almaktadır.

GAP Bölgesi'ni eskiden anıldığı gibi "Verimli Hilal" olarak adlandırılacak konuma getirmeyi hedefleyen ve yenilikçi bir yaklaşımla uygulanan GAP'in canlandırdığı sosyal, kültürel ve ekonomik değişimle farklı bir çehreye kavuşan GAP Bölgesi, uygarlıkların çeşitlilik içeren kültürünü, yaşam biçimini, inançlarını ve sanatını yansıtan Mezopotamya'daki Ortadoğu kültürlerinin Anadolu uygarlıklarıyla bütünleştiği bir coğrafyadır.

ADİYAMAN

Anadolu'nun en eski yerleşim bölgelerinden biri olan Adıyaman tarihinin, Palanlı Mağarası'nda yapılan incelemelerde MÖ 40.000 yıllarına kadar uzandığı saptanmıştır. Samsat-Şehremuz Tepe'deki tarihi bulgulardan MÖ 7000 yılına kadar Paleolitik, MÖ 5000 yıllarına kadar Neolitik, MÖ 3000 yıllarına kadar Kalkolitik ve MÖ 3000-1200 yılları arasında da Tunç Çağı dönemlerinin yaşandığı anlaşılmıştır. Yörenin tarihine ilişkin yazılı belgeler MÖ 2000 yılına kadar uzanmaktadır. Hititler, Hurriler, Mitanniler, Kummuh Krallığı, Asurlar, Saka-İskit İmparatorluğu, Babilliler, Medler, Persler, Makedonyalılar, Selevkoslar, Kommageneler, Romalılar ve Bizanslılar dönemini yaşamış olan Adıyaman, ilk kez Hz. Ömer zamanında Müslümanların eline geçmiştir. Daha sonra sırası ile Emeviler, Abbasiler, Hamdaniler, Bizanslılar ve Selçuklu Türkleri'nin eline geçen yöre sık sık el değiştirmiştir. Artuklu Türkleri, Haçlılar, Zengiler, Moğollar, Memlûklar, Dulkadiroğulları ve Timur İmparatorluğu yörede egemenlik kurmuşlardır. Kent daha sonra Osmanlı İmparatorluğu'na geçmiştir. Adıyaman'ın çok eski bir yerleşim yeri olması nedeniyle yörede tarih öncesi buluntuların yanı sıra özellikle Kommagene Krallığı'na ve İslami Döneme ait çok sayıda antik kalıntılar ve tarihi yapılar bulunmaktadır.

Perre Antik Kenti

Perre Antik Kenti

Pirin (Perre) Şehri ve Kaya Mezarları:

Adıyaman'ın 5 km. kadar kuzeyinde, Örenli (Pirin) Mahallesi'nde yer alan Antik Perre Kenti'nin kuruluşu çeşitli kaynaklara göre Helenistik döneme kadar uzanmaktadır. Kommagene Krallığı'nın beş büyük şehrinden biri olduğu bilinmektedir. Yine Roma Dönemi'nde Bölge'nin en büyük şehirleri arasında yer almıştır. 1928 ve 1938 yıllarında yapılan arkeolojik araştırmalar sonunda Prehistorik Çağ'da ilk insanların burada yaşadığı anlaşılmıştır. Pirin Mağaraları denilen bu mezarlar kayalara oyularak yapılmıştır. Bazılarının girişleri kabartmalarla süslü, üstleri tonozludur. İçlerinde ise ölülerin konulması için yapılmış sekiler vardır. Perre Antik Kenti Nekropol Kazısı 2009 yılında başlatılmıştır.

Palanlı Mağarası

Palanlı Mağarası: Adıyaman'ın 10 km. kuzeyinde Adıyaman-Çelikhan-Malatya Karayolu'nun üzerinde, Palanlı Köyü'nde yer almaktadır. Paleolitik Döneme ait yaklaşık 40.000 yıllık doğal bir mağaradır. Duvarında bulunan ve halen fark edilen geyik figürü yalın kontur çizgilerle oluşturulmuştur. Mağara arkeolojik sit olarak tescillidir. Mağaranın yer aldığı derin vadi ise ender bulunur bir doğa parçası olup, sık bir vejetasyona sahiptir. Palanlı Köyü sınırları içinde bulunan Kaya Mezarları I. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak tescil edilmiştir.

Haydaran Kaya Kabartması: Adıyaman'ın kuzeyinde, Taşgedik (Haydaran) Köyü sınırları içerisinde yer almaktadır. Burada, bir mağara içerisinde kayalara yapılmış Kommagene Krallığı Dönemi'nden kalma bir kabartma bulunmaktadır. Kaya üzerinde Güneş Tanrısı Helios ile Kral I. Antiochos'un tokalaşmaları kabartma olarak resimlendirilmiştir.

Haydaran Kaya Kabartması

Eski Besni Kenti

Eski Besni: Adıyaman'ın Besni İlçesi'nin 4-5 km. kadar güneyinde Besni Kalesi'nin bulunduğu yerdedir. Tarih içinde Eski Besni Kenti, başta Besni Kalesi'nin içi ve çevresi olmak üzere geniş bir alana yayılmış bir kent durumundadır. Bugün bu kentten geriye Besni Kalesi ile bir bütünlük oluşturan birkaç cami (Ulu Cami, Külhanönü Cami, Toktamış Cami, Çarşı Cami) ve minare, Bekir Bey Külliyesi'nden kalan hamam, çeşme, külliye ve köprü kalıntıları kalmıştır.

Sofraz Tümülüsleri: İl merkezine 45 km, Besni'ye 15 km. uzaklıkta, Besni İlçesi, Üçgöz (Sofraz) köyündedir. Sofraz, Kommagene Krallığı'nın dini başkenti olmuştur. 15 m. yüksekliğinde olan mezarın üzeri kırma taş ve molozla örtülüdür. Güneyde bulunan mezar girişi zeminden 5 m. aşağıda yer almaktadır. İçerde iç içe iki oda ve mezar odasında 2 lahit bulunmaktadır. Mezar MS II. yüzyılda Roma Dönemi'nde yapılmıştır. 1995 yılında ziyarete açılmış olan tümülüsün yaklaşık olarak 750 m. güneyinde 3 odadan oluşmuş bir başka tümülüs daha yer almaktadır. Bu odalardan ikisi ana kayaya oyulmuş olup, odaların her birinin içerisinde üçer lahit mezar bulunmaktadır. Kesme taşlardan yapılmış olan üçüncü odada ise yine bir lahit mezar vardır.

Nemrut Dağı Milli Parkı: Nemrut Dağı ve çevresindeki tarihi eserlerin yer aldığı, Adıyaman'ın Kahta İlçesi ve Malatya İli Pötürge İlçesi sınırları içinde kalan toplam 13.850 hektarlık alan 17.01.1989 tarih ve 20052 no'lu Resmî Gazete'de yayınlanarak Milli Park olarak ilan edilmiştir. ukurova Üniversitesi'nce yapılan Nemrut Dağı Milli Parkı Uzun Devreli Gelişme Planı 2002 yılında tamamlanarak, Adana Kùltür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun (KTVKK), 21.11.2002 gün ve 4966 sayılı kararı ile onaylanmıştır. Nemrut Dağı, UNESCO tarafından 1987 yılında Dünya Kùltür Mirası listesine alınmıştır.

Nemrut Dağı Milli Parkı

Yeryüzü hâkimiyetini simgeleyen aslan

Gökyüzü hâkimiyetini simgeleyen kartal

Nemrut Dağı: İl merkezine 87 km., Kahta İlçesi'ne 43 km. uzaklıktadır. Kommagene Kralı I. Antiochos'a ait tümülüs, Doğu Toros sıradağları üzerinde 2.206 metre yükseklikte, Fırat Nehri geçitlerine ve ovaya hakim bir tepe üzerindedir. Tümülüs ve kutsal alanlar MÖ I. yüzyıla tarihlenmektedir. 30.000 metreküp hacmindeki kırma taşlardan, 50 m. yükseklikte inşa ettirilmiş olan tümülüs, Kral I. Antiokhos için düzenlenen törenlere özgü olduğundan, batıdan ve kuzeyden üç terasla çevrilidir. Doğu terasta, blok halinde 8 yontma taşın üst üste oturtulmasıyla oluşturulan, 8-10 m. yüksekliğinde heykeller, kabartmalar ve yazıtlar bulunmaktadır. Oturur vaziyette betimlenen heykeller, soldan sağa Apollon-Mithras ülkenin ana tanrıçası Kommagene-Tyche, Zeus-Oromasdes, I. Antiokhos ve Herakles-Artagnes-Ares olarak sıralanmıştır. Tanrıların iki yanında koruyucu olarak, kartal ve aslan heykelleri bulunmaktadır. Batı terasta yer alan heykeller, Doğu terastakiler gibi sıralanmış olup, sunak yerine yazıtlar ve kabartmaların yer aldığı dikili taşlar yapılmıştır. Terasta, Tanrıların tahtının yanında, I. Antiokhos'un değişik ilahlarla tokalaşırken tasvir edildiği kum taşından yapılmış kabartmalar ile Aslan Horoskopu yer almaktadır. Kuzey teras, Batı ve Doğu teraslarını birbirine bağlayan 180 m. uzunluğundaki tören yoludur. Bu yolda 80 m. uzunluğunda stel kaideleri bulunmaktadır.

Kutsal Alan/Doğu Teras

Eski Kahta (Yeni Kale): Kalede Orta Çağ etkileri görülmekle birlikte daha önceki dönemlerde iskân edildiği tahmin edilmektedir. Memlûklar döneminde (MS13.yy) imar ve onarım görmüştür. Kale içinde su depoları, hamam, cami ve dükkân kalıntıları bulunmaktadır. Kale konumuyla, haberleşme amacıyla güvercinler için yaptırılan kayalara oyulmuş güvercinliğiyle, Yeni Kale ile Eski Kale arasındaki yeraltı yoluyla dikkat çekmektedir. Kale'nin yer aldığı kayalığın güneydoğusunda antik devirlerden kalma ve demir elde etmek için kullanılan hazneli fırınlar yer almaktadır.

Yeni Kale

Eski Kale (Nymphaios Arsameia'sı): Yeni Kale ve Kahta Çayı'nın doğusunda olup, Eski Kahta'ya yaklaşık 3 km. uzaklıkta, Kocahisar Köyü ile Damlacık Köyü arasında, Kahta Çayı'nın (Nymphaios) doğusunda yer almaktadır. Güneyindeki tören yolunda Mithras'ın kabartma heykeli, yine aynı alanda Antiochos-Heracles tokalaşma steli ve bu stelin önünde Antiochos tarafından yazdırılmış ve Anadolu'nun bilinen en büyük Grekçe kitabesi yer almaktadır. Kitabenin bulunduğu yerden başlayan ve bugüne kadar en fazla 158 m. derine inilebilmiş olan tünelin kesin olarak hangi amaçla yapıldığı bilinmemektedir. Mabedin kuzey tarafında, yaklaşık 10 m. derinliğinde bir başka tünel daha bulunmaktadır. Alanın yukarısında yer alan bir tepe üzerinde ise Mithridates Callinichos'un mezarı, tapınağı ve sarayı yer almaktadır. Sarayda yapılan kazı çalışmalarında çok sayıda heykel parçası ve Antiochos başı bulunmuştur. Kitabeden burasının Antiochos'un atalarından Arses tarafından kurulduğu, babası Mithridates Callinichos tarafından kutsal son istirahat yeri olarak seçildiği, Kommagene Krallığı döneminde ise yazlık başkent olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Karakuş Tümülsü

Karakuş Tümülsü

Karakuş Tümülsü: Kahta Çayı'nın açtığı geniş dere yatağının batısındaki tepe üzerine kırma taşlar ve çakılların yığılmasıyla oluşturulmuş, 21 m. yüksekliğinde olan Tümülsü arkeolojik sit alanıdır. MÖ I. yüzyıl sonlarına tarihlenmektedir. Karakuş adını ise yüksekliği 2,54 m.'yi bulan bir kartal figüründen almıştır. Tümülsü'nün güney ve batı yönlerinde 4 adet sütun bulunmaktadır. Sütunlar üzerinde çeşitli hayvan figürleri ve bir de tokalaşma sahnesinin bulunduğu kabartma yer almaktadır. Doğudaki sütun başlığı altında yer alan kitabeden, burada Kommagene Kralı II. Mithradates'in annesi İsias, kızkardeşi Anthiochis ile onun kızının mezarları olduğu anlaşılmaktadır.

Cendere Köprüsü: Karakuş Tepesi'nin kuzeydoğusunda, karayolu üzerinde yer almakta olup, Adıyaman'a 55 km uzaktadır. Roma Dönemi'nde (MS 192-211) Septimus Severus zamanında Samsat'ta karargâh kuran XVI. Lejyon tarafından, Kahta Çayı'nın en çok daraldığı yerde iri kesme taşlardan yapılmıştır.

120 m. uzunluğunda 7 m. genişliğindedir. Korint başlıklı sütunlar İmparator Septimus Severus, karısı ve iki oğluna adanmış; Caracalla'nın imparator olması ile Septimus Severus'un oğullarından Geta adına diktirilen sütun yıkılmıştır. Cendere Çayı'nın köprüden sonra içine girdiği derin kanyon doğal sit alanıdır.

Cendere Köprüsü

Cendere Köprüsü

BATMAN

İlde bulunan tarihi yapılar ve buluntularla, Batman tarihinin Neolitik Çağ öncesine dayandığı anlaşılmaktadır. Kozluk İlçesi Kaletepe Köyü sınırları içerisinde kalan ve Batman Çayı kenarında bulunan Hallan Çemi Höyüğü'nde yapılan kazı çalışmalarında elde edilen buluntularla bu yörenin yaklaşık 12.000 yıl öncesine dayanan bir yerleşim alanı olduğu ortaya çıkmıştır. MÖ 3000 yıllarında, Hurri ve Mitanelerden sonra bölgeye Asurlular ve Urartular egemen olmuşlardır. Urartulardan sonra bölge sırasıyla; İskitler, Medler, Persler, Selevkoslar, Partlar, Romalılar ve Bizans'ın egemenliği altında kalmıştır (MÖ 653-MS 639). Hz. Ömer'in Kuzey Mezopotamya'yı fethiyle İslam ordusu egemenliğine giren bölge, daha sonra sırasıyla Emeviler (551-750), Abbasiler (750-869), Hamdaniler ve 984 yılında Mervanilerin yönetimi altında kalmıştır. 1085 yılına kadar Mervaniler hüküm sürmüştü, 1071 yılında Selçuklu egemenliği altına girmiştir. 1183 yılına kadar Selçukluların yönetiminde bulunan bölgenin yönetimi bu tarihte Selahattin Eyyubi'nin seferleri sonunda Hasankeyf Emiri Artuklu Nurettin Mehmet'e verilmiş, Anadolu Selçukluların 1240 yılında bölgeye egemen olmasıyla Artuklu dönemi son bulmuştur. Daha sonra hüküm süren Mardin Artukluları ve Akkoyunluların ardından Osmanlı İmparatorluğu'na katılmış, bu dönemde Diyarbakır Beylerbeyliğine bağlanmıştır.

Hasankeyf

İl içinde Beşiri ve Sason yöreleri sırasıyla Hurriler, Asurlular, Med, Pers, Part, Makedonya, Roma, Bizans, Moğol ve Osmanlı egemenliklerine girmiş, Gercüş ve Hasankeyf yöreleri ise sırasıyla Abbasi, Hamdani, Mervaniler ve Artukoğullarının yönetiminde kalmıştır. Cumhuriyet döneminde, il merkezi, önce Siirt vilayeti Elmedin kazasına bağlı İluh köyü olarak kayıtlara geçmiştir. Elmedin yerleşim birimi 1927 yılında Batman Çayı'nın taşması sonucu haritadan silinmiş ve İluh köyü, Beşiri ilçesine bağlanmıştır. 1937 yılında bucak haline getirilen İluh, 1950'li yılların başlarında bölgede var olan petrol filizlerinin değerlendirilmesi sonucunda büyük gelişme sağlamış ve 1957 tarihinde ilçe olmuştur. 1955 yılında Belediye teşkilatı kurulmuştur. 1990 yılında ise Batman, Türkiye'nin 72. ili olmuştur.

Hasankeyf: İl sınırları içerisindeki en önemli eserler Hasankeyf İlçesi'nde bulunmaktadır. Hasankeyf Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, Batman il merkezine 37 km. uzaklıkta tarihi bir yerleşim alanıdır. Raman Dağları'nın güney eteklerinde, Dicle Nehri'nin iki yakasına kurulmuştur. Kayalara oyulmuş mağara şeklindeki binlerce yerleşim nedeniyle, "Mağaralar Şehri" ya da "Kayalar Kenti" anlamına Arapça ve Süryanice "Hısnı Keyfa" denilmiştir. Tarihi kaynaklardaki "Cepha" (Kefa) ve "Hısn-ı Keyfa" adı, Osmanlı'nın son zamanlarında "Hasankeyf"e dönüşmüştür.

Mağaralar Şehri'nin kimler tarafından ve ne zaman oyulduğu kesin olarak bilinmemektedir. Gunfe Vadisi'ndeki mağara resimleri, bölgenin eski çağlarda şekillendirildiğine (MÖ IX. yüzyıl) işaret etmektedir. İlk bilgilere, "Cepha" adıyla Bizans kayıtlarında rastlanmaktadır. MS 451 yılında

Kadıköy'de toplanan konsilde Süryani Piskoposluğu'nu Hasankeyf delegesi temsil etmiştir. Stratejik önemi nedeniyle, MS II. yüzyılda Roma İmparatorluğu'na askeri üs olarak kullanıldığı bilinmektedir. Arkeolojik kazılarla bu döneme ait mimari ve süsleme kalıntıları ortaya çıkarılmıştır.

Orta Çağ başlarında Hıristiyan Süryanilerin yaşadığı Hasankeyf, Hz. Ömer zamanında, 640'ta İslam topraklarına katılmıştır. Çevre halkının inancına göre, Hz. Muhammed'in akrabası Cafer'i Tayyar'ın oğlu İmam Abdullah 651'de burada şehit düşmüş, sonraki yüzyıllarda adına bir türbe ile zaviye yapılmıştır. İslam döneminde sırasıyla Emeviler, Abbasiler, Hamdaniler ve Mervanilerin idaresi altında kalmıştır. Selçuklu Sultanı Alparslan'ın komutanlarından Artukoğlu Sökmen, 1101 yılında

Hasankeyf

“Hisn-ı Keyfa Artukluları” adıyla bir devlet kurmuştur. Hasankeyf 130 sene Artukluların “Hisn-ı Keyfa” ve “Amida” (Diyarbakır) beyliklerinin başkenti olmuştur.

1232 yılında Eyyûbi Hükümdarı el-Melikü'l Kâmil şehri zapt ederek Artukoğullarının hâkimiyetini son vermiş, Hasankeyf emirliğini de oğlu el-Melikü's Salih'e bırakmıştır. 1260'ta gerçekleşen Moğol istilasındaki yağma ve tahribattan Hasankeyf büyük zarar görmüş ve bir daha eski haline dönememiştir. Eyyûbiler Moğol istilasından sonra da onlara tabi olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Hasankeyf

Kısa bir süre (1461-1482) Akkoyunlu hâkimiyetinde kalan Hasankeyf, Karakoyunlu ve Mardin Beyleri arasında süren çekişmelerde sık sık el değiştirmiş, 1517 yılında Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Hasankeyf Osmanlı devlet sistemi içinde Diyarbekir Beylerbeyliği'ne bağlı kaza ve sancak merkezi olarak idare edilmiştir. Kaynaklarda, XVI. yüzyılın sonlarında Hasankeyf 9500 nüfusun yaşadığı 1700 haneli varlıklı bir şehir olarak geçmektedir. XVII. yüzyıldan sonra, Hasankeyf'ten geçen tarihi ticaret yolunun değişmesi bu kenti önemli ölçüde etkilemiş, 1867 yılından sonra Midyat'a bağlı bir nahiye konumuna düşmüştür. 1926'da Gercüş ilçesine bağlanan Hasankeyf, Batman'ın 1990 yılında il yapılması üzerine ilçe olarak Batman'a bağlanmıştır. Asırlar boyu Diyarbakır-Cizre karayolu ile Basra'ya kadar uzanan Dicle üzeri su yolu taşımacılığını elinde tutan ve güçlü bir ekonomiye sahip olan Hasankeyf, XXI. yüzyıla her yönüyle gelişmemiş bir belde durumuna girmiştir.

Hasankeyf'te değişik dönemlerde birçok mimari eser yapılmış olup, 4500 kadar olduğu sanılan ve insan eliyle şekillendirilmiş mağara tipi konutlar Hasankeyf'i daha da çekici hale getirmiştir. Bu ilk yerleşim alanı, Dicle Nehri kenarından ortalama 135 metre yükseklikte yekpare kaya kütlesi üzerine kurulmuştur. Doğal yapısına uygun surları ve görkemli kapılarıyla Artuklu ve Eyyübi dönemlerinde içkale haline getirilmiştir. "Yukarı Şehir" ve "Kalebaşı" adlarıyla anılan bu kesim Osmanlı döneminde yeniden şekillendirilip iskâna açılmış ve 1970'li yıllara kadar kullanılmıştır.

Orta Çağ döneminde Hasankeyf kentinin Dicle'nin iki yakasındaki düz alanda geliştiği gözlenmektedir. Özellikle güney sahilinden kayalıklara kadar uzanan alanın etrafı surlarla çevrilerek kentin merkezi çoğu külliye niteliğinde cami, medrese, imaret, han, hamam ve çarşılardan oluşan ve tüm İslam coğrafyasında görülen anıtsal yapılarla donatılmıştır. "Aşağı Şehir" olarak bilinen Hasankeyf'in bu bölümü, genel sebeplerin yanı sıra 1966 sonrasında gerçekleştirilen yeni imar faaliyeti sırasında büyük ölçüde tahrip edilmiştir.

İçkale'nin ilk giriş kapısı ile surlar ve Büyük Saray'ın ana kitlesi Roma döneminden kalmadır. Ulu Cami'nin ilk yapısı, Orta Çağ'ın en büyük ve en geniş kemer açıklıklı köprüsü olan Dicle-Hasankeyf Köprüsü; 2004-2005 kazılarıyla ortaya çıkarılan ve türbeden dolayı "Zeynel Bey Külliyesi" adı verilen yapılar topluluğundaki 2 medrese, Han ve Dicle kenarındaki Hamam; Büyük Saray'ın bir bölümü, Selahiye Bahçelerindeki köşkler ve kaleye ulaştırılan su sistemleri Artuklu eseridir.

Hasankeyf'in günümüze yansıyan görüntüsünü Eyyübi dönemi eserleri oluşturmaktadır. Sultan Süleyman Cami (1407), Er-Rızk Cami (1409), Koç Cami, Kızlar (Eyyübi) Cami, Yamaç Külliyesi, Küçük Saray, Büyük Saray'ın bir bölümü, üç kale kapısı ile İmam Abdullah Türbe ve Zaviyesi Eyyübi eserleri arasında yer almaktadır. Akkoyunlu Uzun Hasan'ın oğlu Zeynel Bey için yapılan Türbe (1473) Anadolu'da tek örnek olup Hasankeyf'in simgesi durumundadır. Osmanlı döneminde Zeynel Bey Külliyesi'ne bir medrese ile kervansaray eklenmiş, daha önce yapılan vakıf eserleri onarılarak Aşağı Şehir'de bir cami ile çarşı ve bedesten inşa edilmiştir. Kent, 1978 ve 1981 yıllarında Arkeolojik Sit Alanı ilan edilerek koruma altına alınmıştır.

Zeynel Bey Türbesi

DİYARBAKIR

Çayönü kazıları sonucunda bölgede uygarlık geçmişinin yaklaşık MÖ 8000 yıllarına kadar uzandığı belirlenmiştir. MÖ 7500-5000 yılları arasında aralıksız olarak iskân edilmiş olan Çayönü'nün yanı sıra, Grikihacıyan Tepesi'nde de MÖ 5000 yılları başına tarihlenen "Gelişkin Köy Evresi" ya da Kalkolitik Çağ olarak adlandırılan Halaf Kültürü'nün sonlarına tarihlenen kültür evresi görölmüştür. Bismil İlçesi yakınlarındaki Üçtepe höyükte yapılan kazı çalışmalarında ise, Yeni Asur Helenistik ve Roma Dönemi izlerine rastlanmıştır. Diyarbakır'ın kent merkezindeki ilk yerleşim, Hurri-Mitaniler Dönemi'ne tarihlenmektedir. Hurri-Mitaniler'den sonra sırasıyla Asurlular, Aramiler, Urartular, İskitler, Medler, Persler, Makedonyalılar, Selevkoslar, Partlar, Romalılar, Sasaniler, Bizanslılar, Emeviler, Abbasiler, şeyhoğulları, Hamdaniler, Mervaniler, Selçuklular, Artuklular, Eyyübler, Moğollar, Akkoyunlular, Safeviler ve Osmanlılar bölgeye egemen olmuştur. Diyarbakır Kenti, 1515'te Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı İmparatorluğu'na katılmıştır. Diyarbakır, Osmanlı döneminde önemli eyaletlerden birinin merkezi olmuş, doğuya sefer yapan orduların hareket üssü ve kışlağı görevi görmüştür. Cumhuriyet devrinde büyük ve önemli imar, sosyal, kültürel ve ekonomik hareketler yaşamıştır. 1950'lerden sonra yeni şehir kurulmuştur.

Diyarbakır Surları

Diyarbakır Surları: Çin Seddi'nden sonra uzunluğu ile dünyada ikinci sırada gelen Diyarbakır Surları, bugün "Sur İçi" denilen eski Diyarbakır'ı kuşatmış durumdadır. Surların üzerinde oniki medeniyete ait, oyma ve kabartma motiflerle dolu, her yanı çeşitli devir ve medeniyetleri yansıtan kitabeler bulunmaktadır. İç ve dış olmak üzere ikiye ayrılan Diyarbakır Kalesi yontma bazalt taşlardan yapılmıştır. MÖ 3000 yılında şehre hakim olan Hurriler zamanında kurulduğu sanılan surların uzunluğu 5 km., duvar yüksekliği 12 m., genişliği ise 3-5 m. arasında değişmektedir. Surların kuşattığı alan doğudan batıya 1700, kuzeyden güneye 1300 m.'yi bulmaktadır. Kalede Dağ Kapı, Şanlıurfa Kapı, Mardin Kapı ve Yeni Kapı olmak üzere dört ana kapı ile 82 adet burç vardır. Bugün hala özelliğini yitirmemiş olan önemli burçlar; Yedi Kardeş Burcu, Ben-u Sen Burcu, Keçi Burcu ve Nur Burcu'dur. Dışkale'nin dört yöne açılan, dört kapısı vardır. Kuzeyde Dağ Kapı (Harpur Kapısı), Batıda Urfa Kapı (Rum Kapısı), Güneyde Mardin Kapı (Tel Kapısı), Doğuda Yeni Kapı (Dicle veya Su Kapısı) yer almaktadır. Bugünkü Dışkale surlarının dışında bulunan ikinci sur 1232 yılında Eyyubi hükümdarı Melik Kamil tarafından yıktırılarak taşları bugünkü surların onarımında kullanılmıştır.

Ulu Cami: Kent merkezinde yer alan Ulu Cami'nin yapım tarihi kesin olarak bilinmemektedir. M.S 639 yılında Diyarbakır, Müslüman Araplarca fethedilince ildeki en büyük ve en görkemli yapı olan Mor Toma Kilisesi camiye çevrilmiştir. Zaman içinde onarılarak bazı ilaveler yapılan Anadolu'nun en eski camilerinden olan Ulu Cami, 5. Harem-i Şerif olarak kabul edilmiştir.

Ulu Camii

Ortasında geniş bir avlu bulunan Ulu Cami'de kitabeler, padişah fermanları, Roma Dönemi'nden kalma işlemeli sütun başlıkları, kabartmalar ve güneş saati yer almaktadır.

Diyarbakır Arkeoloji Müzesi: Diyarbakır Arkeoloji ve Etnoğrafya Müzesi 1934 yılında Diyarbakır Ulu Cami Külliyesi içinde bulunan Zinciriye Medresesi'nde hizmete açılmıştır. Ancak sergilenecek eserlerin çoğalmasıyla, yeni Müze inşa edilerek 1985 yılında hizmete açılmıştır. Müze'de Paleolitik, Neolitik, Kalkolitik dönemlere, Asur, Urartu, Roma, Bizans, Erken Hıristiyan, Emevi, Abbasi, Selçuklu, Artuklu, Akkoyunlu, Karakoyunlu ve Osmanlı dönemlerine ait eserler bulunmaktadır.

Arkeoloji Müzesi

Ziya Gökalp Müze Evi

Ziya Gökalp Müze Evi: Ziya Gökalp'in doğduğu ev 1808 yılında inşa edilmiştir. 1956 yılında müze haline getirilen evde, Gökalp'in özel eşyaları, kütüphanesindeki kitaplar ve yöresel etnografik eserler sergilenmektedir.

Cahit Sıtkı Tarancı Müze Evi: Cahit Sıtkı Tarancı ve ailesinin yaşadığı ev 1733 yılında yapılmış ve 1973 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından satın alınarak müze haline getirilmiştir. Müzede 19. yüzyıl Diyarbakır yaşantısını canlandıran etnografik malzemeler ile Cahit Sıtkı Tarancı'ya ait özel eşyalar, fotoğraflar ve belgeler sergilenmektedir.

Cahit Sıtkı Tarancı Müze Evi

Cahit Sıtkı Tarancı Müze Evi

Gazi Köşkü

Gazi Köşkü: Atatürk'ün 1917 yılında ikamet ettiği Seman Köşkü, Atatürk'e 1937 yılında belediye tarafından hediye edilmiştir. 1981 yılında yeniden onarılan yapı düzenlenerek müze haline getirilmiştir. Gazi Köşkü, Diyarbakır evleri tipinde geniş eyvanlı siyah-beyaz kesme taşlardan yapılmıştır. Eyvanın duvarındaki mermer sebilden havuza dökülen sular, köşke serinlik vermektedir.

Hasan Paşa Hanı

Hasan Paşa Hanı: Ticaret merkezinde yer alan han, geniş avlulu ve iki katlı olarak inşa edilmiştir. Avlu ortasında bezemesiz başlıklara oturan sütunlu, üstü kubbeli bir şadırvan bulunmaktadır. Hanın içinde ticaret birimleri, eğitim salonu, kafeterya, gibi kullanım alanları yer almaktadır. Günümüzde, turistik eşyaların satıldığı bir çarşı olarak kullanılmaktadır.

Çayönü Arkeolojik Alanı: Ergani ilçe merkezinin 8 km. güneybatısında Hilar Köyü (Sesveren) yakınındadır. Prof. Dr. Halet Çambel ve Chicago Üniversitesi'nden Prof. Dr. Robert Braidwood tarafından yapılan kazılarda yaklaşık MÖ 7500'e tarihlendirilen bir yerleşim bölgesi bulunmuştur. İnsanların göçebelikten yerleşik düzene geçtikleri ilk yerleşim yerlerinden biri olması nedeniyle dikkat çekmektedir. Yapılan kazı sonuçlarına göre Çayönü'nde MÖ 7250-6750, MÖ 5000-4000 ve MÖ 3000 olmak üzere üç kültürel evre belirlenmiştir. Bu evreler üretimsiz bir ekonomiden besin üretimine dayalı ekonomiye geçiş sürecini kapsamaktadır. Çayönü, tahıl ve evcilleştirmeye dayalı köy hayatı, madencilik, mimarlık tarihi ve ilk mimarının başlangıcı açısından da oldukça önemlidir. Ergani bakır madeni dünyada bilinen en eski maden ocağıdır ve tarihin tüm evrelerinde önemini korumuştur. Uzun yıllardan beri sürdürülen kazı çalışmalarında ortaya çıkartılmış yontma taş aletler, bazalt öğütme ve ezgi taşları, perdahlı ve perdahsız baltacıklar, kemik aletler, sert kütlelerden yapılmış kap parçaları, bilezikler, boncuklar, kilden yapılmış hayvan ve kadın figürleri gibi çok sayıda eserler Diyarbakır Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir.

Çayönü Höyüğü

Malabadi Köprüsü: Diyarbakır-Batman karayolu üzerinde Silvan İlçesi sınırları içinde, Batman Çayı üzerinde yer alan bir Artuklu eseridir. Yazıtından 1147 yılında Artukoğullarından Timurtaş Bin İlgazi tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. Her biri farklı uzunluklarda kırık hatlar halinde üç bölümden oluşan köprünün orta bölümü, kayalıklar üzerine oturtulmuş bir kütle halindedir. Dünyadaki taş köprüler arasında kemeri en geniş köprü olması nedeniyle önem taşımaktadır. Kemerin her iki yanında kervan ve yolcular için iki barınak odası bulunmakta, köprünün üzerinden kemerin içindeki bu odalara inilmektedir.

Malabadi Köprüsü

GAZİANTEP

Anadolu'nun ilk yerleşim alanlarından biri olan Gaziantep, Taş Çağı, Kalkolitik Çağ, Bakır Çağı, Hitit, Hurri-Mitanni, Asur, Roma, Bizans dönemlerine ait eserleri bünyesinde barındırmaktadır. Gaziantep yöresinde bilinen ilk yerleşim merkezi, Dolike (Dolice-Dolikhke) şehridir. Hitit devletinin önemli bir kenti olan Gaziantep, MÖ 700 ile 546 yılları arasında sırası ile Asur, Med ve Pers İmparatorlukları yönetiminde kalmıştır. Büyük İskender'in Pers devletini yıkmasından sonra Roma İmparatorluğu'na bağlanmıştır. Roma İmparatorluğu'nun bölünmesinden sonra da, MS 636 yılına kadar Bizans İmparatorluğu'nun bir kenti olmuştur. 1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra Bölge'de Selçuklu İmparatorluğu'na bağlı bir Türk Devleti kurulmuştur. 1516'da Yavuz Sultan Selim tarafından alınan Gaziantep, 1918 yılına kadar Osmanlı Devleti yönetiminde kalmıştır. 1918'de önce İngilizlerin, daha sonra Fransızların yönetimine giren kent, 1921'de Ankara Antlaşması ile kurtulmuş ve 6 Şubat 1921 tarih ve 93 sayılı yasa ile Gazi unvanını almıştır.

Çingene Kızı / Menad Mosaigi

Gaziantep Kalesi

Gaziantep Kalesi: Ayakta kalabilen kalelerin en güzel örneklerinden olan Gaziantep Kalesi'nin Hitit Dönemi'nde inşa edildiği düşünülmektedir. Bugünkü biçimini Bizans İmparatoru Justinyanus Dönemi'nde MS VI. yüzyılda almıştır. Bizans İmparatoru Justinyanus tarafından onarılan ve 26 kulesi olduğu bilinen Gaziantep Kalesi, Memlükler Devri'nde Sultan Kayıtbay ve Osmanlı Devri'nde de Kanuni Sultan Süleyman tarafından tamir ettirilmiştir. Daire planlı ve çevre uzunluğu 1200 m. olan Kale'nin, kesme büyük taşlarla örülmüş duvarları 12 kule ve burçla desteklenmiştir. Burçların altında kaleyi çepeçevre dolaşan tonozlu bir koridor yer almaktadır. Kalenin içinde cami, sarniç ve yapı kalıntıları, alt katta, üst yapıya destek sağlamak üzere büyük odalar, galeriler ve dehlizler, ana kütle altında ise bir su kaynağı bulunmaktadır.

Dülük (Antik Dolichenos Kenti): Gaziantep'in 12 km. kuzeyindeki Dülük Köyü, arkeolojik sit alanıdır. Tarihte Doliche olarak bilinen kent Hititler'in baş tanrısı Teşup'un din merkezi olmuştur. Klasik dönemlerde de önemini koruyan Doliche ve baştanrısı Teşup; Roma döneminde Jupiter Dolichenus diye anılmaya başlanmıştır. Dolichenos'un kalıntıları Dülük Köyü'nde, birinci derece arkeolojik sit alanı olan Keber Tepesi üzerinde bulunmaktadır. Yeraltına inşa edilen Mitras tapınaklarının (Mithraeum) en büyüğü, Dülük'te Keber tepesinin güney eteğinde bulunmaktadır. Dülük Köyü'nün hemen içinde ve kenarlarında antik kentin mezarlığı (Nekropolü) yer almakta olup, yer altına kayalara

Dülük Antik Kenti / Kaya Mezarı

oyulmuş tonoz tipli çok miktarda mezar odaları bulunmaktadır. Nekropolün doğusunda Mar-Slemun Manastırı'na ait olduğu tahmin edilen iki kaya kilisesi, köyün doğusunda antik taş ocakları, köyün 3 km. kuzeyinde, Dülük Baba tepesinde ise kutsal alan bulunmaktadır.

Yesemek Heykel Atölyesi: Yesemek Açık Hava Müzesi, İslahiye İlçesi'nin 22 km. güneydoğusundaki Yesemek Köyü'nün 500 m. güneyinde yer almaktadır. Taş ocağı ya da heykel atölyesi olarak da anılan alan daha önce de işletilirken, Hitit hâkimiyetine girdikten sonra yeni bir fonksiyon kazanmıştır. Hititli ustaların yanı sıra, Hurrili usta ve sanatkarların da çalıştığı bilinmektedir. Bir ara faaliyeti zayıflayan atölyede, Sam'al (Zincirli) Krallığı sırasında çalışmalar tekrar yoğunlaşmıştır. Bu ikinci dönemde özellikle, Hitit, Suriye, Arami ve Asur sanatı ağırlık kazanmıştır. Orientalizm adıyla anılan bu üslup, batıda gelişmeye başlayan Ege kültürlerini etkileyerek Yunan sanatının çekirdeğini oluşturmuştur. Sam'al Krallığı'nın Asurlular tarafından yıkılması ile bölge, Asurluların hâkimiyetine girmiş, Yesemek taş ocağı ve heykel atölyesi işlerliğini kaybetmiş ve çalışan halk burayı terk etmiştir.

Yesemek'te yapılan bilimsel araştırma ve kazı çalışmalarıyla, heykel ve heykel taslakları ortaya çıkartılmış, Gaziantep Müze Müdürlüğü tarafından çevre düzenlemesi yapılarak açık hava müzesi haline getirilmiştir. Yaklaşık 100.000 metrekaarelik bir alanı kapsayan Yesemek Taş Ocağı ve Heykel Atölyesi'nin işletilmesi, hangi teknik ve malzemelerin kullanıldığı, taşın çıkartılmasından heykel haline dönüştürülmesine kadar olan sürecin tüm evleri yerinde örneklerle izlenebilmektedir. Açık hava müzesinde, sfenksler, aslanlar, dağ tanrıları ve çeşitli mimari parçaların oluşturduğu 300'ün üzerinde yontu taslağı yer almaktadır.

Kargamış Antik Kenti: Karkamış İlçesi'nde, Fırat Nehri'nin batısında bulunan Karkamış Antik Kenti, Mezopotamya, Mısır ve Anadolu yollarının kavşak noktasında bulunması nedeniyle ilk çağlardan günümüze kadar kesintisiz bir yerleşim noktası olmuş ve birçok medeniyeti bünyesinde barındırmıştır. Suriye sınırında bulunan Karkamış harabelerinden batıdaki iç kale ve yerleşim alanı Türkiye, dış kale ve yerleşim alanı ise Suriye topraklarında bulunmaktadır. Karkamış harabelerinde yapılan kazı çalışmaları ile, kentin Neolitik Dönem'den günümüze kadar kesintisiz iskân gördüğü, önemli bir kültür ve sanat merkezi olduğu anlaşılmıştır. Kalenin bulunduğu tepede, tarih öncesi kalıntıların yanı

Kargamış Antik Kenti

sıra, Erken ve Geç Hitit dönemlerinden iki ana yerleşim yeri saptanmıştır. Dış Kent, İç Kent ve Kale olmak üzere üç bölümden oluşan dikdörtgen planlı Karkamış'ta; yönetsel ve dinsel işlevli yapılar kentin çekirdeğini oluşturmaktadır. Yapılar; Hitit-Asur üslubunda kabartmalarla kaplı siyah bazalt ve beyaz kireç taşı ortostatlarla süsüdür. Bulunan kabartmaların çoğunluğu, Geç Hitit Dönemi'ne tarihlendirilmektedir. Karkamış kabartmalarının büyük çoğunluğu Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergilenmektedir.

Zeugma Antik Kenti: Gaziantep İli, Nizip İlçesi'nin 10 km. doğusunda bulunan ve Belkis Höyük olarak da bilinen tarihi Zeugma Antik Kenti, İskender'in generallerinden Selevkos Nikator I, tarafından MÖ 300'de kurulmuştur. Kentin karşısına eşi Apameia'nın adıyla kurulan ikinci yerleşim bir köprü ile Zeugma'ya bağlanmıştır. Kommagene'nin dört büyük şehrinden biri olan kent, MÖ 64'te Roma İmparatorluğu'nun topraklarına katılarak, ismi geçit ve köprü anlamına gelen "Zeugma" olarak değiştirilmiştir. Bölgenin Roma İmparatorluğu egemenliğine girmesinden sonra, buraya "IV. Lejyon" olarak adlandırılan askeri garnizonun yerleşmesi ile kentin önemi artmıştır. Garnizonunun burada konuşlandırılması ve ticaret sebebiyle kısa zamanda 80.000 nüfusa ulaşan Zeugma'da Fırat manzaralı yamaçlara villalar inşa edilmiş, Zeugma dünyanın en büyük kentlerinden biri haline gelmiştir. Hellenistik dönemde Selevkos Nikator zamanında Zeugma'da önemli imar faaliyetleri yapıldığı bilinmektedir. Kentteki Akropolün üzerine kader tanrıçası Thyke'nin bir tapınağı yapılmıştır. Zeugma Antik Kenti kendi şehir sikkelerini de basmış Roma kentlerinden biridir. Sikkeler üzerine bir tarafına Thyke tapınağı, diğer tarafına da güçlülüğü simgeleyen Roma Kartalı motifi basılmıştır. Ayrıca, MS 1. yüzyıldan itibaren gerek askeri alanda, gerekse ticari ve kültürel faaliyetlerde Suriye'nin güneyinde bulunan Palmyra kenti ile sıkı ilişkiler kurulmuş ve ticaret ilerlemiştir.

Antakya'dan Çin'e uzanan İpek Yolu'nun Zeugma'dan geçmesi ve antik yolların burada birleşmesi, Samsat'tan ırmak yoluyla ticaret yapılması Zeugma'da yeni oluşumların, kültürel hareketlerin başlamasına ve sanat ve kültür seviyesi yüksek bir tabakanın oluşmasına neden olmuştur. Kültür ve sanatta ulaşılan bu yüksek seviyenin taleplerini karşılayabilmek için, heykeltıraş, mozaik ve fresk ustaları

Zeugma Antik Kenti

Achilles Skyrosta Mozaïği

gibi sanatçılar Zeugma'ya gelerek eşsiz güzellikte eserler yaratmışlardır. Bugüne kadar ele geçen, mimari, plan ve yapı malzemesi ile heykel, mozaik, fresk gibi sanat eserleri, bu yüksek kültürü yansıtan özelliklerin bir bölümünü oluşturmaktadır. MÖ 256 yılında Sasani Kralı I. Şapur, Zeugma'yı ele geçirerek yakıp yıkmış, bu istiladan sonra kent, bir daha Roma Dönemi'ndeki eski görkeminde ulaşamamıştır. 4. yüzyılda Geç Roma, 5. ve 6. yüzyıllarda ise Erken Bizans hâkimiyetine giren Antik Kent, Bizans İmparatorluğu Dönemi'nde ana yol güzergâhlarının Birecik tarafına kaymasıyla önemini kaybetmiştir. İslam akımları sonucunda 7. yüzyılda terk edilen Zeugma'nın, 11. yüzyılın ortalarından itibaren adı kayıtlarda geçmemeye başlamıştır. Günümüze kadar ulaşan Belkıs Köyü ise 17. yüzyılda kurulmuştur. Zeugma Antik Kenti'nde, 1987 yılında başlatılan kazı çalışmaları ile GAP kapsamında Fırat Nehri üzerinde yapımı öngörülen Birecik Barajı inşaatı nedeniyle 1992 yılında başlatılan acil kazı ve kurtarma çalışmaları sırasında, mimari olarak villalar, Roma hamamı, evler, dükkânlar, atölyeler, Hıristiyanlık Dönemi'ne ait çeşitli dini yapılar, taban mozaikleri, freskolar, Kommagene Kralı Antiokhos ve Güneş Tanrısı Helios'un tokalaşmasının betimlendiği kabartmalı stel ile değişik mezar stelleri, savaş tanrısı Mars heykeli ile diğer heykeller, bullalar (mühür baskısı), takılar, sikkeler, ve çeşitli sanat eserleri ortaya çıkartılmıştır. Çıkartılan eserlerin büyük bir kısmı Zeugma Mozaik Müzesi'nde sergilenmektedir.

Rumkale

Rumkale (Hromgla): Rumkale, Gaziantep şehir merkezinden 62 km. Yavuzeli'nden ise 25 km. uzaklıktadır. Kalenin MÖ 840 yılında Geç Hitit Dönemi'nde yapıldığı tahmin edilmektedir.

Kale sırasıyla Asur, Med, Pers, Roma ve Arap hâkimiyetinde kalmış daha sonra Hıristiyanların kontrolüne girmiştir. Hz. İsa'nın oniki havarisinden biri olan Johannes'in (Yohanna) Roma Dönemi'nde Rumkale'yi merkez yaparak Hıristiyanlığı Rumkale ve civarında yaymaya çalıştığı ve kayadan oyma bir odada Yohanna'nın İncil müsveddelerini sakladığı, daha sonra İncil'in Beyrut'a kaçırıldığı ve Yohanna'nın mezarının da kalede bulunduğu rivayet edilmektedir. Rumkale, Haçlı Seferleri sırasında, Haçlıların MS 1098 yılında kurmuş oldukları merkezi Şanlıurfa'da bulunan Şanlıurfa Haçlı Kontluğu'nun başlıca kalelerinden birisi olmuş, daha sonra İslam yönetimine girmiştir. Türk-İslam sanatının özelliklerinin de görülebileceği kalede, kullanılmayacak kadar harabe olan bir de mescit bulunmaktadır. Birecik Barajı'nda su tutulmasından sonra, Kale'nin alt kotları su altında kalmıştır. Halen Kale'de beden duvarları ve burçlardan başka, bugün görülebilen kalıntılar arasında Aziz Nerses Kilisesi, Barşavma Manastırı, su sarnıçları ve su kuyusu yer almaktadır. Kuyu basamaklarla Fırat Nehri'nin seviyesine kadar inen 8 m. genişliğinde ve yaklaşık 75m. derinliğindedir. Nehirden su temin etmek için yapılmış olan bu kuyunun gizli bir geçit olduğu da rivayet edilmektedir.

KILIS

Suriye sınırına 8 km. uzaklıkta olan, Kilis'te Taş Devri, Kalkolitik Çağ, Bakır Çağı, Hitit, Asur, Roma, Bizans dönemlerine ilişkin kalıntılar görülmektedir. Kuzeyne kenti tarihi, Hitit, Roma, Bizans Dönemleri ve İslam Halifeleri devrine kadar uzanmaktadır. Kilis MÖ 700 ile 550 yılları arasında Asur, Med, Pers İmparatorlukları yönetiminde kalmıştır. Büyük İskender'in Pers Devletini yıkmasından sonra, Roma İmparatorluğu'na bağlanmıştır. Bu İmparatorluğun bölünmesinden MS 636 yılına kadar Bizans İmparatorluğu'nun bir kenti olmuştur. Hz. Ömer zamanında İslam topluluğuna katılmıştır. 1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra bölgede Selçuklu İmparatorluğu'na bağlı bir Türk Devleti kurulmuştur. 1084'ten sonra Kilis ve yöresine Türk Bey ve Oymakları yerleştirilmiştir. Bölge 1516 yılında Merc-i Dabık Zaferi'nden sonra Osmanlı topraklarına katılmıştır. I. Dünya Savaşı'ndan sonra, 1919 yılında İngiliz ve Fransızlar tarafından işgal edilen Kilis, 7 Aralık 1921 yılında düşman işgalinden kurtulmuştur. Cumhuriyet döneminde Gaziantep İli'ne bağlı bir ilçe iken, 1995 yılında il olmuştur.

Kent Merkezi: Kilis, kentsel sit kararı olan tarihi kent merkezinin minyatür benzeri mimari dokusu, bitişik nizam cumbalı evleri, daracık sokakları ile güneşin sarısıyla yıkanmış bir masal şehri andırmaktadır. Kilis'te geleneksel evler avlu, mutfak, odalar ve mağaralardan oluşmaktadır. Neşet Efendi Konağı, Dağlı Ahmet Bey Konağı, Eski Kaymakam Evi, Süpürgeci Konağı, Müftü Salih Efendi Konağı, Hacı Mehmet Efendi Konağı, Yahya Efendi Konağı, Hacı Muhammed Efendi Konağı (Akıncı Konağı), Kulaksız Binbaşı Konağı kentteki önemli sivil mimari örnekleridir. Kentte bulunan kasteller (çeşme), hamamlar, camiler, türbeler görülmeye değer diğer örnekleri oluşturmaktadır.

Ravanda Kalesi: Kilis'in 24 km. kuzeybatısında, Polateli İlçesi Belenözü Köyü yanında, çevreye hakim bir dağın üzerinde yer alan Kale, dağın tepesi oyulmak suretiyle inşa edilmiştir. Kalenin Haçlılar zamanında müstahkem mevki olarak kullanıldığı bilinmektedir. XII. yüzyıldan XVI. yüzyılın başlarına kadar çeşitli beylik ve devletlerce (Selçuklu, Artuklu, Eyyübi, Memlûk/Kölemen) kullanılan

Ravanda Kalesi

Ravanda Kalesi

Ravanda Kalesi, 1516 yılından sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun eline geçmiştir. Kaleye ait tüm yapılar zirvedeki düzlükte olup, surlarla çevrilidir.

Anıt Mezar: Polateli İlçesi Ömeroğlu Köyü Balık Deresi yakınında, tonoz örtülü, tek parça olan anıt mezar bazalt kesme taştan yapılmıştır.

MARDİN

Mardin tarihinin, İ.Ö. 4500'lerde başladığı Nusaybin'in 4 km. kuzeyinde yer alan Gırnava Tepesi kazılarında ortaya çıkmıştır. İlde Subaru, Hurri, Sümer, Akad, Mitani, Hitit, Asur, İskit, Babil, Pers, Makedonya Abgar, Roma, Bizans, Arap, Selçuklu, Artuklu ve Osmanlı dönemlerine ait eserler yer almaktadır. Bölge MÖ 1925 yıllarında Hititler, MÖ 1367'de Asurlular, MÖ. 800 yılında Urartu Krallığı egemenliğine geçmiştir. MÖ 612 yılına kadar Sityaniler, MÖ. 618 yılında ise İran'dan gelen Midiler bölgeyi ele geçirmiştir. MÖ 335'te Büyük İskender tarafından fethedilmiştir. MÖ 131'de Mardin ve çevresi Urfa krallığı (Abgarlar) topraklarına katılmış, MS.249'da Roma ve daha sonra Bizans egemenliğine girmiştir. 640 yılında Hz. Ömer tarafından fethedilen yörede sırasıyla; Emeviler, Abbasiler, Hamdaniler, Mervaniler hüküm sürmüş, 1089'da Selçuklu yönetimine geçmiştir. Artuklular, Karakoyunlular ve Akkoyunluların hâkimiyetine girmiş olan yöre, Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı topraklarına katılmıştır.

Hıristiyanlık açısından çok önemli bir merkez olan Mardin'de, çeşitli dönemlerin eserleri, benzer yapı geleneğini yansıtarak belirli bir mimari bütünlük içinde günümüze kadar ulaşmıştır. Özgün mimarisiyle Mardin evleri, Kasımiye, Zinciriye, Marufiye Medreseleri, Kırklar, Mar Mihail, Behirmiz, Meryem Ana, Mar Yusuf, Mar Bitris kiliseleri, Deyr'ul Zafaran ve Deyr'ul Umur Manastırı, Ulu Cami, Çubuk, Molla Hari Cami ve Kale kentin önemli eserlerini oluşturmaktadır.

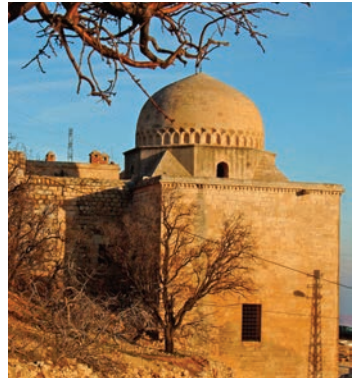
Ulu Cami: Mardin Ulu Cami'nde birçok kitabe olmasına rağmen ilk kuruluş tarihi ve geçirdiği dönemler hakkında kesin bir bilgi yoktur. Bazı araştırmacılar yapının kiliseden camiye çevrildiğini ileri sürse de mevcut veriler bu fikri desteklememektedir. Mardin camilerinin en eskilerinden olan yapı, bezemeleri ve planı açısından önemlidir.

Zinciriye Medresesi: Zinciriye Medresesi 1385 yılında Melik Necmeddin İsa tarafından yaptırılmıştır. Bu nedenle "Sultan İsa Medresesi" diye de anılır. Bir dönem müze olarak kullanılan yapı, dilimli kubbeleri ve anıtsal giriş kapısı ile Mardin'deki yapıların en görkemlilerinden biridir. Medresede Sultan İsa Türbesi ve birçok eski kitabe mevcuttur. Medrese aynı zamanda rasathane olarak kullanılmıştır.

Zinciriye Medresesi

Kasımiye Medresesi: Mardin il merkezinin güneybatısında yer almaktadır. Güneyde ovaya açık bir cepheye sahip olan medrese, Mardin yapılarının en büyüklerindedir. Yapı kompleksi medrese, cami ve bir zaviyeden oluşmaktadır. Kitabesi bulunmayan bu medresenin yapımına Artukoğulları döneminde başlandı ve Akkoyunlular döneminde, Sultan Kasım tarafından 1487-1502 yılları arasında tamamlatıldığı kabul edilmektedir. Kasımiye Medresesi açık avlulu, tek veya iki eyvanlı şemaya bağlı olarak inşa edilmiş iki katlı, kesme taş ve tuğlanın bir arada kullanıldığı bir yapıdır.

Kasımiye Medresesi

Deyr-ul Zafaran Manastırı

Dara Ören Yeri

Deyr-ul Zafaran Manastırı: Adını yörede yetişen zafaran (safran) çiçeğinin yapının harcında kullanılmasından alan Deyr-ul Zafaran Manastırı, Mardin'den 5 km. uzaklıkta, Yukarı Mezopotamya'ya bakan yamaçlardadır. Bir Sin Mabedi'nin üzerine kurulan yapının kesin tarihi belli olmamakla birlikte manastıra dönüştürülmesi 4.yüzyılda olmuştur. 5. yüzyıldan başlayarak farklı zamanlarda yapılan eklentilerle bugünkü haline 18. yüzyılda kavuşmuştur. Süryani Kadim Cemaati'nin dini merkezlerinden olan manastırın içerisinde çeşitli kutsal eşyalarla birlikte 52 Süryani patriğinin mezarı da yer almaktadır. Deyr-ul Zafaran Manastırı, dünyanın dört bir yanına dağılmış Süryaniler tarafından ziyaret edilmektedir.

Deyrul Umur Manastırı (Mor Gabriel): Midyat'ın 18 km doğusunda yer alan yapı, MS 397 yılında, Savurlu Mor Samuel ile Katminli Mor Şemun tarafından inşa edilmiştir. Meryem Ana Kilisesi, Resuller Kilisesi, Kırk Şehit Kilisesi, Mor Şamuel Mabedi, Mor Şemun Mabedi gibi mekânları bünyesinde barındıran manastır, 615-1049 yılları arasında Metropolitik merkezi görevini üstlenmiştir.

Dara Ören Yeri: Mardin'in güneydoğusundaki Oğuz Köyü'nde yer almaktadır. Bugün küçük bir köy yerleşmesi halinde olan ören yeri, eski Mezopotamya'nın en önemli kentlerindedir. Kent İran Hükümdarı Darayuvaşi tarafından kurulmuş, çeşitli dönemlerde İranlılarla Romalılar arasında el değiştirmiş, Emevi ve Abbasilerden sonra da XV. yüzyılda Türklerin eline geçmiştir. Dara Antik Kenti'nin çevresi 4 km. surlarla korunmuştur. Kent kalıntıları içinde, kilise, saray, çarşı ve depoları, zindan, tophane ve su bendi günümüze kadar gelebilmiştir. Antik kentin nekropol alanında 1986 yılından beri bilimsel araştırma ve kazı çalışmaları yürütülmektedir.

ŞANLIURFA

Urfa'nın 20 km. doğusundaki Örencik Köyü yakınlarında bulunan Göbekli Tepe'de devam eden arkeolojik kazılarda, dünyanın ilk tapınak tepesi tespit edilmiştir. Elde edilen bulguların Cilalı Taş Devri'ne (MÖ 9000'lere) ait olduğu saptanmış ve Urfa'nın 11000 yıllık bir geçmişe sahip olduğu belirlenmiştir. yüzey araştırmalarında ele geçen çeşitli el aletleri ise Paleolitik (Yontma Taş Çağı) yerleşmelerin varlığını kanıtlamaktadır. Hassek Höyük'te çıkan buluntularla tarımsal faaliyetlerin varlığı, yörenin en büyük höyüklerinden bir olan Lidar Höyük'te ise Kalkolitik dönemden başlayıp Hellenistik döneme kadar uzanan kesintisiz bir iskânın izleri gözlenmektedir. Titrış Höyük'te ortaya çıkarılan nekropoller ve buna benzer çok sayıda höyükteki eserler Şanlıurfa'nın kültürel zenginliğinin bir göstergesidir.

Şanlıurfa'nın bilinen belgesel tarihi MÖ 2000 yıllarında Hurri-Mitanni dönemi ile başlamaktadır. Bu dönemde Şanlıurfa büyük bir kültür merkezi olmuştur. Daha sonra bölgeye Akat, Elam, Keldani, Hurri, Mitanni ve Asur uygarlıkları da egemen olmuştur. Şanlıurfa MÖ 332 tarihine kadar Pers İmparatorluğu yönetiminde kalmış, daha sonra Makedonyalıların eline geçmiş ve Helen Uygarlığı'nın bir kültür merkezi olmuştur. Urfa'da MÖ 132 yılında kurulan Osrhoene Krallığı ise MS 244 yılına kadar bağımsız yaşamış sonra da Roma hâkimiyetine girmiştir. Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesi üzerine Şanlıurfa Bizans İmparatorluğu idaresi altında kalmıştır. Hz. Ömer döneminde

Halil-ür Rahman Gölü (Balıklıgöl)

kent Bizans'tan alınarak MS 640 yılında Arap ve İslam topraklarına katılmıştır. Emeviler, Abbasiler, Selçuklular ve Moğollar arasında el değiştiren Şanlıurfa, 1517'de Yavuz Sultan Selim tarafından Osmanlı topraklarına katılmıştır. 1919 yılında İngiliz ve Fransızlar tarafından işgal edilmiş, 1920 yılında düşman işgalinden kurtulmuş ve Cumhuriyet'in ilanından sonra, 1924'te vilayet olmuştur. Urfa ilinin adının Şanlıurfa olarak değiştirilmesi hakkındaki 3020 sayılı kanun 22 Haziran 1984 tarih 18439 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

Halil-ür Rahman ve Ayn-Zeliha Gölleri: Şanlıurfa Kenti'nde halkça kutsal sayılan göllerdir. Gölde yaşayan balıklar dini efsanelere göre, kutsal sayıldığından avlanmamaktadır.

Halil-ür Rahman Cami: Halil-ür Rahman Gölü'nün güneybatı köşesinde yer alan bu cami, medrese, mezarlık ve Hz. İbrahim'in ateşe atıldığında düştüğü makamdan oluşan külliye'nin bir parçasıdır. Caminin güneydoğusunda yer alan minare üzerindeki kitabeden, 1211 yılında Melik Eşref Muzefferüddin Musa tarafından yapıldığını anlaşılmaktadır. Halk arasında "Döşeme Cami" veya "Makam Cami" diye de anılan yapının Meryem Ana Kilisesi üzerine inşa edildiği bilinmektedir.

Aynzeliha Gölü

Rizvaniye Camii

Rızvaniye Cami: Halil-ür Rahman Gölü'nün kuzeyindeki cami, 1736'da Osmanlıların Rakka Valisi Rızvan Ahmet Faşa tarafından yaptırılmıştır. Caminin avlusunda medrese odaları yer alır. Cami avlusunu doğu, batı ve kuzeyden çevreleyen tonoz örtülü medrese odalarının ön tarafları revaklıdır. Dikdörtgen planlı cami, üç kubbeye sahiptir. Bitkisel motifli orijinal ahşap kapısı görülmeye değerdir.

Halil-ür Rahman ve Ayn-Zeliha Gölleri, Halil-ür Rahman Cami ve Rızvaniye Cami'nin de içinde bulunduğu alan, Şanlıurfa'ya gelen turistlerin gerek kültür gerekse inanç turizmi açısından en çok ziyaret ettikleri yerlerin başında gelmektedir.

Şanlıurfa Kalesi

Şanlıurfa Kalesi (İç Kale): Şanlıurfa Kalesi'nin MÖ 9500 yıllarına ait Neolitik bir yerleşim üzerine kurulduğu tahmin edilmektedir. Kalenin yakınında bulunan ve Şanlıurfa Müzesi'nde sergilenen 11.500 yıllık Balıklıgöl Heykeli kaleyle birlikte Balıklıgöl havzasının tarihini bilimsel olarak kanıtlamaktadır. Kalenin üzerindeki korint başlıklı iki sütun Edessa Kralı IX. Manu döneminde, MS 240-242 yılları arasında birer anıt sütun olarak yapılmıştır. Doğudaki sütunun kente bakan yüzünün 3 metre yukarısındaki Süryanice kitabede: "Ben askeri komutan Barşamaş'ın (Güneş'in oğlu) oğlu Aftuha. Bu sütunu ve üzerindeki heykeli veliaht Prens Manu kızı, kral Manu eşi, hanımefendim ve velinimetim kraliçe Şalmeth için yaptım" yazılıdır.

Kalenin sütun hariç diğer kısımları MS 814 yılında Abbasiler döneminde yeniden restore edilmiştir. Kalenin üç tarafı kayadan oyma derin savunma hendeği ile çevrili olup kuzey tarafı ise sarp kayalıktır. Batıdan açılan bir kapı ile girişin sağlandığı kalede dağın içinden kayaya oyulmuş basamaklı bir yol bulunmuş ve temizlenerek hizmete açılmıştır.

Haleplibahçe: Şanlıurfa kent merkezinde, Halil'ür Rahman Gölü'nün kuzeydoğusunda antik kentin sınırları içinde, Haleplibahçe mevkiinde bulunmaktadır. Söz konusu alanda yapılan kentsel tasarım projesi uygulama çalışmaları sırasında, taban mozaiklerine rastlanması sonucunda çalışmalar durdurulmuş ve 2006 yılında arkeolojik kazı çalışmalarına başlanmıştır. Kazı çalışmaları sırasında, 2007 yılında Geç Roma-Erken Bizans dönemine tarihlenen bir saray, bir villa, yerden ısıtmalı bir hamam ve bu yapıların taban mozaikleri ortaya çıkartılmıştır. MS 3. yüzyılda yapıldığı tahmin edilen "Savaşçı Amazon Kraliçeleri"nin betimlendiği mozaik Haleplibahçe'nin uluslararası düzeyde tanınmasında önemli bir rol oynamıştır. Mozaikte dört amazon kraliçesi (Hippolyte, Antiope, Melanippe ve Penthesileia), savaşçı amazon kadınlarına özgü giysileriyle, tek göğüslü olarak üstünde avlanırken tasvir edilmiştir.

Halepli Bahçe

Halepli Bahçe Mozaikleri

Gümrük Han: Bazı kaynaklarda adı "Alaca Han" olarak geçen Gümrük Han, Şanlıurfa'daki hanların en güzel ve anıtsal örneklerindedir. Yapının, doğu cephesinde yer alan giriş kapısı üzerindeki kitabede 1562 tarihinde yapıldığı yazılıdır. Hanın kare avlusunun etrafını çevreleyen dükkânların üzerinde, ön kısımları revaklı ikinci kat odaları yer alır. Giriş eyvanının üzeri mescit olarak değerlendirilmiştir.

Sipahi Pazarı: Gümrük Han'ın batısında bitişik olarak inşa edilmiş, kuzey güney istikametinde beşik tonozla örtülü bir kapalı çarşıdır. Çarşığı boydan boya örten tonozun üzerine, belirli aralıklarla, aydınlatma pencereleri yapılmıştır. Sipahi Pazarı günümüzde halı, kilim, kürk ve keçe türünden eşyaların satıldığı bir çarşı olarak kullanılmakta ve eski tarihi özelliğini korumaktadır.

Gümrük Hanı

Kazzaz Pazarı

Kazzaz Pazarı (Bedesten): Gümrük Han'ının güneyine bitişik olarak 1562 yılında inşa edilmiştir. Kapalı çarşı şeklindeki Bedesten düzgün kesme taşlardan yapılmıştır. Yapı günümüzde yöresel giysi ve aksesuarların satıldığı çarşı olarak değerlendirilmektedir. Şanlıurfa Bedesteni Anadolu'da otantik değerini yitirmeyen ender örneklerden biridir.

Göbeklitepe: Şanlıurfa Merkez Örencik Köyü dağlık alanında yer alan Göbeklitepe, çanak çömleksiz neolitik yerleşim merkezidir. 80 dönümlük alana sahip olan ören yeri, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca 2005 yılında 1. derece arkeolojik sit alanı ilan edilmiştir. Göbeklitepe'deki kazı çalışmaları 2007 yılından itibaren Bakanlar Kurulu kararı ile Alman Arkeoloji Enstitüsü'nden arkeolog Klaus Schmidt tarafından yürütülmektedir.

Göbeklitepe

Kazılarda günümüzden 11.000 yıl öncesine ait tapınaklar, üzerinde çeşitli hayvan kabartmaları olan T biçimli steller (dikili taşlar) gün ışığına çıkarılmıştır. Stellerin bazılarının üstünde bulunan kol ve el tasvirleri nedeniyle stilize edilmiş insan tasvirleri olduğu düşünülmektedir. Dikili taşarlarda boğa, yaban domuzu, tilki, yılan, turna ve yaban ördekleri en sık görülen tasvirlerdir.

Halfeti: Bir kısmı Birecik Barajı suları altında kalan ve bir kıyı kenti görünümünde olan Halfeti'nin tarihi 3. bine dayanmaktadır. MÖ 855 yılında Asur Kralı III. Salmanassar tarafından zapt edilmiş, MÖ 540 yılında Pers egemenliğine girmiş, MÖ 245 yılından itibaren 100 yıl kadar Mısırlıların hâkimiyetinde kalmıştır. Zaman içinde Sasaniler, Emeviler ve Abbasiler Halfeti'de hüküm sürmüşler, daha sonra Roma İmparatorluğu yöreye hakim olmuştur. 1290 yılında Mısır ordusu Halfeti'yi yeniden ele geçirmiş ve yöreye Kal'at ül Müslimin adını vermiştir. 1516 yılında Mercidabık Savaşı'yla birlikte Osmanlı topraklarına katılmıştır.

Fırat Nehri'ne hâkim bir konumda bulunan Halfeti, dik bir yamaca kurulmuştur. Doğanın bakırlığı ve tarihin izlerine doğru uzanan dolambaçlı sokaklarda çatısız, içleri kalem işiyle süslü, her biri nehre doğru bakan, biri diğerinin manzarasına engel olmayan, kesme taştan yapılmış Halfeti evlerine, nar ve incir ağaçlarıyla dolu bahçeli konaklarına tanık olmak mümkündür. 1900'lerin başında inşa edilen Bey Konağı ve Kanneçi Konağı özgün yapıların en güzel örneklerini oluşturmaktadır.

Fırat'ın karşı kıyısında bulunan Rumkale'ye düzenlenen tekne seferleri Halfeti'yi turizm açısından hareketlendirmiştir. Halfeti'den başlayan yolculuk, Gaziantep sınırları içerisinde bulunan ve MÖ 9. yüzyıldan beri bir eğitim merkezi olarak Hıristiyanlığa ve İslamiyet'e hizmet etmiş olan Rumkale'ye dek sürmektedir.

Halfeti

Harran

Harran: Eski Asur Devri'nden beri önemli bir kültür merkezi olan Harran, Şanlıurfa'nın 44 km. güneydoğusundadır. Antik çağ kalıntılarıyla, İslamiyet Dönemi'nin ilk üniversitesinin bulunduğu Ulu Cami (Cennet Cami), iç kalesi, surları ve sivil mimarisıyla Harran önemli bir tarih hazinesidir.

Kendi adıyla anılan Harran Ovası'nın merkezinde kurulmuş olan antik kent, günümüzde de tarihteki ismiyle anılır. Mezopotamya'dan batı ve kuzeybatıya açılan yolların kavşağında bulunduğundan, şehre Sümerce ve Akatça'da seyahat ve kervan anlamına gelen "Harran-u" denilmiştir. MÖ II. bin yıl başlarındaki Mari ve Kültepe çivi yazılı belgelerde şehrin adı "Harran-na" ve "Har-ra-na" şeklinde geçmektedir. Kente Yunanlılar "Harran", Romalılar "Carrhes", Araplar "Arran", Hıristiyanlar "Hellenopolis" adını vermişlerdir.

MÖ V. binden MS 13. yüzyıla kadar kesintisiz yerleşimin sürdüğü Harran, MÖ II. binde, Asur'dan sonra en önemli merkezlerden biri olmuştur. Hz. İbrahim'in Harran'da bir süre kaldığı, burada evlendiği, evinin ve adına yapılan bir mescidin bulunduğu kaynaklarda geçmektedir. İslamiyet Dönemi'nde de önemini korumuş olan Harran, Emevilerin son halifesi II. Mervan zamanında bir süre başkent olmuş, Eyyubiler Dönemi'nde şehircilik, sanat ve teknikte en görkemli devrini yaşamıştır. Şehir

1260 yılında Moğollar tarafından işgal edilerek, yakılıp yıkılmış ve Osmanlı Dönemi'nde de bir köy yerleşimi olmuştur.

Harran yaklaşık 4 km. uzunluğunda ve 5 m. yüksekliğinde surlarla çevrilmiştir. Anadolu Kapısı, Aslanlı Kapı, Bağdat Kapısı, Musul Kapısı, Rakka Kapısı ve Halep Kapısı olmak üzere altı kapıyla dışarı açılan surların içinde, dikdörtgen planlı, Hititlerden başlamak üzere dört yapı katını içeren iç kale yer almaktadır.

Geleneksel Harran Evleri

Harran Höyük'te yapılan kazı çalışmalarında, çeşitli buluntuların yanı sıra; İslamiyet Dönemi'ne ait sikkeler, sırlı-sırsız keramikler, taş aletler, süs eşyaları, madeni eserler bulunmuştur.

İslamiyet Dönemi'ne ait bir şehir kalıntısının da açığa çıkarıldığı höyükte ayrıca Eski Tunç Çağı'na ait idol ve figürinler, Eski Asur Dönemi'ne ait silindirik mühür ve Yeni Babil Dönemi'ne ait, Kral Nabonit'ten ve Sin Mabedi'nden söz eden çivi yazılı pişmiş toprak tablet ve adak kitabeleri bulunmuştur.

Harran Ulu Cami

Türkiye'de İslamiyet Dönemi'ne ait en eski cami olma özelliğine sahip olan Harran Ulu Cami (Cennet Cami), Harran Höyüğü'nün kuzeydoğu köşesinde yer almaktadır. Emeviler Devri'nde, MS 744-750 tarihleri arasında, Halife II. Mervan tarafından yaptırılan Ulu Cami'nin doğu cephesi, mihrabı, şadırvanı ile 33.30 m. yüksekliğindeki minarenin büyük bir bölümü günümüze kadar gelebilmiştir.

Harran'ın ilgi çeken bir başka özelliği de konik kubbeli evleridir. Evlerin tuğla kubbe ile örtülü olmasının nedeni; iklimin kurak olması nedeniyle bölgede ahşap malzemenin bulunmayışı ve Harran Ören Yeri'nde tuğla malzemenin bol miktarda mevcut olmasıdır. Sit alanı olarak tescil edilen Harran'da evler korumaya alınmış, ören yerinden malzeme alımı ve yeni ev yapımı yasaklanmıştır.

Soğmatar: Şanlıurfa'ya 73 km. mesafede Tek Tek Dağları Milli Parkı içinde, Merkez İlçe, Yardımcı (Sumatar) Bucağına bağlı Yağmurlu Köyü içinde yer almaktadır. MS I. ve II. yüzyılda Süryaniler tarafından iskân gören Soğmatar'da, bir höyük, MS II. yüzyıla ait kalenin duvar ve burç kalıntıları ile köy içerisinde dini yapı kalıntıları bulunmaktadır. Belgelere dayanmayan kaynaklara göre Hz. Musa'nın burada çiftçilik yaptığı ifade edilmekte, köy içindeki bir kuyu da "Hz. Musa Kuyusu" olarak ziyaret edilmektedir. Soğmatar Ören Yeri'nin kökeni Harran Sin kültürüne dayanmaktadır. Baş tanrıya (Marilaha) ve kutsal gezegenlere (Güneş, Ay, Satürn, Jüpiter, Mars, Venüs, Merkür) ibadet edilen

Soğmatar Antik Kenti

ve kurban kesilen açık hava mabedi (Kutsal Tepe) Soğmatar'ın en önemli kalıntısıdır. Mabedin duvarlarında Süryanice yazılar ve gezegenleri tasvir eden insan rölyefleri bulunmaktadır. Kutsal Tepe'nin batısında ve kuzeybatısındaki tepelerde Güneş (Şamas), Ay (Sin), Satürn, Jüpiter, Mars, Venüs ve Merkür tanrılarını temsil eden 7 adet tapınak yer almaktadır. Soğmatar kalesinin 250 m. kuzey batısında yer alan ve Pognon Mağarası olarak adlandırılan mağaranın duvarlarında da tanrıları ve önemli kişileri tasvir eden kabartmalar bulunmaktadır. Soğmatar'da Roma Devri'ne ait çok sayıda kaya mezar içerisinde anıt mezar özelliği taşıyan ve turizm açısından önemli olan üç tanesi köyün kuzeybatı kesimindeki tepeler üzerinde yer almaktadır.

Şuayb Şehri: Harran'a 45 km. uzaklıkta, geniş bir alana yayılan kentin etrafını çeviren surların ve bazı yapıların kalıntıları yer yer izlenebilmektedir. Halk arasında Şuayb Peygamber'in bu kentte yaşadığına inanılır. Şuayb Şehrinde Peygamber makamı olarak ziyaret edilen bir de mağara bulunmaktadır.

Botan Vadisi

SIİRT

Mezopotamya ve Anadolu uygarlıklarının kesiştikleri alanda kurulmuş olan Siirt İli'nde yapılan yüzey araştırmalarında Neolitik, Kalkolitik, Tunç Çağları, Hellenistik, Roma, Bizans, İslam ve Yakın Çağ dönemlerine ait buluntular saptanmıştır. MÖ 3000'lerde Hurrilerin yaşadığı Bölge, MÖ IX. yüzyılda Urartu Devleti sınırları içinde yer almıştır. MÖ VI. yüzyılın ortalarında Pers egemenliğine girmiş, MÖ 150'lerden başlayarak Partlar, Sasaniler, Romalılar, Bizanslılar ve VII. yüzyılda İslam orduları egemen olmuştur. Siirt, Malazgirt Savaşı'ndan sonra sırasıyla Artuklular, Akkoyunlular ve Safaviler egemenliğine girmiştir. XVI. yüzyılda Osmanlı yönetimine geçerek Diyarbakır Beylerbeyliğinin (Eyaletinin) 24 sancağından biri olmuş, Tanzimat'tan sonra, Bitlis vilayetine bağlanmış, Cumhuriyet Dönemi'nde ise il olmuştur.

Siirt Ulu Camii

Siirt Ulu Camii: Anadolu'da Diyarbakır Ulu Camii'sinden sonra bilinen en eski cami olan Ulu Camii'nin yapım tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Cami, 1129 yılında Selçuklu Sultanı Muğiseddin Mahmut tarafından onarılmıştır. Selçuklu ağaç oymacılığının en güzel örneklerinden biri olan mimberi Ankara Etnoğrafya Müzesi'nde sergilenmektedir. Firuze çini işlemlerle süslü tek şerefeli minaresi ile Siirt Ulu Camii Anadolu mimarlık tarihinde önemli bir yere sahiptir.

Cas Evler

Cas Evler: Yapı malzemesi ve iklim koşullarına bağlı olarak Siirt'te karakteristik bir konut mimarisi gelişmiştir. Kentin eski kesimlerinde ik-üç katlı, yukarıya doğru daralan, küçük pencere, düz damlı konutlar "cas" adı verilen harçla sıvanmıştır. Kent çevresinde bulunan alçı taşının yakılıp öğütülmesiyle elde edilen cas, çabuk sertleşmesi sonucu, kalıpsız kubbe yapımına olanak vermektedir. Cas konutların kapı ve pencerelerinin çevrelerinde güzel taş oymacılık örnekleri bulunmaktadır. Kent merkezinde birkaç örneği kalmış bu evlerden biri restore edilerek kültür evi olarak hizmete açılmıştır. Cas evlerinin "Mısraheyn" isimli çift kanatlı kapıları evlere ayrı bir özellik katmaktadır.

İsmail Fakirullah ve İbrahim Hakkı Hazretleri Türbeleri: Aydınlar İlçe Merkezi'nde bulunan türbe, din ve astronomi bilgini olan İbrahim Hakkı tarafından hocası İsmail Fakirullah için yaptırılmıştır. Türbenin asıl özelliği Tillo'nun 3 km. doğusundaki bir tepe üzerine yapılmış (Kale-T'ul Ustad) duvarda yer alan pencereden, her yıl 21 Mart gününün belli bir an'ında geçen güneş ışınlarının türbenin yanında bulunan kuledeki prizmadan yansıtılarak İsmail Fakirullah'a ait sandukanın baş tarafını aydınlatmasıdır. Ancak 1963 yılındaki bir onarımla yapının bu özelliği ortadan kalkmış ve bir daha aynı düzen oluşturulamamıştır.

İbrahim Hakkı'nın coğrafyadan pedagojiye, psikolojiden sosyolojiye, astronomiden kriminolojiye, matematikten biyolojiye, hemen hemen tüm bilim dallarını içeren, iki ciltlik ansiklopedik eseri "Marifetname", bu yüzyılda dahi hayranlık uyandıracak özelliklere sahiptir. "İrfaniye", "İnsaniye" ve "Mecmuat-ül Mani" gibi toplam 58 kitabın yazarı olan İbrahim Hakkı'nın eserleri Arapça ve Farsça'ya çevrilmiştir. İbrahim Hakkı ayrıca takvim vazifesi gören "Devr-i Daim" in de yaratıcısıdır. Bugün onun kullandığı kozmografya aletleri, haritalar, güneş sistemi ile ilgili küreler ve el yazmaları Aydınlar'daki İbrahim Hakkı Hazretleri Müzesi'nde sergilenmektedir.

Veysel Karani Türbesi

*İsmail Fakirullah ve İbrahim Hakkı
Hazretleri Türbeleri*

Veysel Karani Türbesi: Baykan İlçesi'nin Ziyaret Beldesi'nde, Diyarbakır-Bitlis karayolu üzerinde yer almaktadır. Türbe, 1901 yılında, cami ise 1887 yılında inşa edilmiştir. Yılda 400.000 kişinin ziyaret ettiği Veysel Karani Türbesi, yöre turizmini hareketlendirmektedir. Her yıl 16-17 Mayıs'ta düzenlenen Veysel Karani'yi Anma Günleri, ilçeye canlılık kazandırmaktadır.

ŞIRNAK

MÖ 4000 yılına dek inen kent tarihi, Hurri, Babil Krallığı, Gutiler, Asurlar, Akadlar, Urartular, Medler, Persler, Makedonlar, Selevkoslar, Romalılar, Bizans İmparatorluğu dönemleriyle sürmüştür. 639 yılında Hz. Ömer'in halifeliği zamanında bölge İslam hâkimiyetine girmiş, bir süre Emevi ve Abbasi kontrolünde kaldıktan sonra 1071'de Türklerin eline geçmiştir. Artuklular, İnanoğulları, Suriye Selçukluları gibi pek çok dönemi yaşayan bölge, Cizre Beyleri tarafından da idare edilmiştir. Moğol ve Akkoyunlu egemenliğinden sonra, 16. yüzyılda Osmanlı topraklarına katılmıştır.

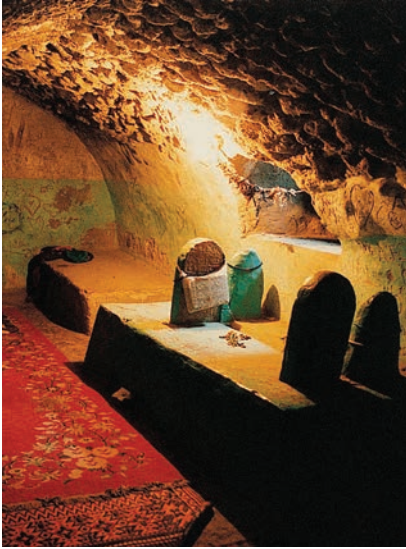
Söylencelerle günümüze ulaşmış Nuh tufanı, Şirnak tarihinde de önemli bir motiftir. Tufanda, Nuh Peygamber'in gemisinin Cudi Dağı üzerinde durduğuna inanılır. Dağlık bir bölgede yer alan ve saray, zindan, su yolları gibi kalıntıları barındıran Finik Ören Yeri, Cudi Dağı'nın eteğinde bulunan Şah Ören yeri, Babil Ören Yeri, bir boğaz içerisinde kurulmuş Kasrik Ören Yeri, Cudi Dağı dışında Şirnak'ın diğer arkeolojik değerlerini oluşturmaktadır. Şirnak bilim tarihi açısından da önemli bir kenttir. İsmail Ebu'iz Bin Razza El-Cezeri, termos, otomatik abdest alma makinesi, su saatleri, şarap meclislerinde kullanılan otomatik kaplar, mutfaklarda kullanılan otomatik kaplar, fiskiyeler ve havuz sistemleri, kuyulardan su çıkaran tulumbalar ve kaldırma düzenleri, saray hizmetlerinde kullanılan makineler gibi dönemi için önemli buluşlar gerçekleştirmiştir. Cizre Ulu Cami, Cizre Mem-u Zin Türbesi, Kırmızı Medrese, Bagoz Kilisesi, Meryem Ana Kilisesi, Ögündük Kilisesi kentin bazı önemli eserleridir.

Cizre Ulu Cami: Ulu Cami Hz. Ömer döneminde, 639 yılında kiliseden camiye çevrilmiştir. Abbasi döneminde onarılmıştır. Caminin 1156 yılında inşa edilen dörtgen minaresi üzerindeki firuze kaplama ve çinilerden günümüze bir şey kalmamıştır. Caminin gümüş motifler, bakır şekiller ve kufi yazılarla süslü büyük demir kapısı, 1938 yılından beri Topkapı Sarayı Müzesi'nde korunmaktadır. İsmail Ebul-iz Bin Razza El-Cezeri tarafından yapılmış olan oymacılık sanatının eşsiz örneklerinden olan, sfenks ejder kapı tokmaklarının biri Kopenhag Müzesi'nde, diğeri ise İstanbul Türk İslam Eserleri Müzesi'nde sergilenmektedir.

Cizre Ulu Cami

Nuh Peygamber Türbesi ve Cami: Cizre'de Nuh Peygamber'in mezarının bulunduğu söylenen yer tarih boyunca bir ibadet yeri olmuştur. Bir kilise kalıntısının üzerine yapılan eski cami yıkılarak yeniden inşa edilmiştir. Nuh Peygamber'in mezarı olduğu ileri sürülen caminin bodrum katında, ahşap oyma bir lahit ve türbenin olduğu bir mekân vardır. Aynı külliye içinde İsmail Ebul-iz Bin Razza El-Cezeri'nin türbesi de yer almaktadır.

Mem-u Zin Türbesi

Abdaliye Medresesi ve Mem-u Zin Türbesi:

1437 yılında Cizre beylerinden Emir Abdullah (Abdal) İbn Abdillan İbn Seyfeddin Boti tarafından yaptırılan Medrese, Dağkapı Mahallesi'nde, Cizre Surları üzerinde yer almaktadır. Siyah bazalt taştan yapılmış olup, mescit, öğrenci ve müderris odalarından oluşmaktadır. Güneyde efsanelere ve şiirlere konu olan Mem ve Zin'in türbeleri yer almaktadır. İçerde bulunan üç mezar Zin, Bekir ve Mem'e aittir.

Kırmızı Medrese ve Ahmed el Cezeri Türbesi:

15. yüzyılda Azizan Beyi II. Şeref tarafından inşa ettirilen Medrese, kırmızı tuğlalardan yapılmış olduğundan bu adla anılmaktadır. Medrese avlulu, iki eyvanlı ve tek katlıdır. Şeyh Ahmet El-Cezeri Türbesi Kırmızı Medrese'nin güneyinde yer almaktadır.

GAP BÖLGESİ'NİN SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASI-HALK KÜLTÜRÜ

Halk Oyunları ve Müziği

GAP Bölgesi'nde halk oyunları içinde en yaygın olan tür 'Halay' olarak adlandırılan oyundur. Bölge'nin tüm illerinde çeşitlilik gösteren halay, oldukça önemli bir halkoyunudur. Halay türündeki oyunlar her ilde değişik ad ve ezgilerle oynanmaktadır. Halay, sadece erkekler ve kadınlar olarak oynanabildiği gibi, karışık olarak da oynanmaktadır. Bölge'de halk müziği toplumsal yapıya özgü çeşitlilik göstermektedir. Bölge müziğinde uzun havalar, türküler ve ağıtlar önemli yer tutmaktadır. Tezeneli sazlardan bağlama, saz, divan, cura, nefesli sazlardan zurna, kaval, vurmali sazlardan davul ve darbuka yörelinin yaygın olan halk müziği sazlarıdır. Bunların dışında farklı olarak Şanlıurfa İli'nde geleneksel sıra geceleri düzenlenmektedir. Kış gecelerinde erkekler arasında yapılan sıra gecelerinde çalıp söylenen ezgiler "fasıl" denilen bir düzen takip etmektedir. Ağır havalar ile başlayan sıra gecelerinde divanlar ve hoyratlar okunmakta, daha sonra oynak havalara geçilmektedir. Geleneksel sıra geceleri yörelinin halk müziği, halk oyunları ve geleneksel mutfağını yansıtmaları

açısından Bölge turizmde önemli bir yer tutmaktadır. Günümüzde sıra geceleri turistik amaçlı olarak da düzenlenmektedir.

Yöre Mutfağı

Zengin bir mutfağa sahip olan Bölge'de baharatlı ve yağlı yemekler, kebablar, pideler ve tatlı çeşitleri başlıca yemek türlerini oluşturmaktadır. Mirra adı verilen süzme kahve bölgeye özgü içecek türüdür. Bölge genelinde benzerlik gösteren il mutfaklarının kendilerine özgü yemek çeşitleri de bulunmaktadır.

Et ve bulgur ağırlıklı olan Adıyaman mutfağının meyir, alaca, malhita, dövme ve pıtpıtı çorbası; sebze yemeklerinden Adıyaman tavası, parmak kebab, yeşil fasulye sulusu, dövmeç; pilavlardan karıştırmalı, kavurmalı, mercimekli, şahreli (şehriyeli), tavuklu, ciğerli pilav; köftelerden kavurmalı sıcak köfte, kel köfte, yarpızlı (yarpuzlu), ekşili, patlıcanlı, dolmalı, içli köfte, çiğköfte; pidelerden kavurmalı hita, ot hitabı (körnien, nanecük vs), peynirli ekmek, tava kıluru, semsek, besmet (peksimet), bazlama, taplama, katmer; salatalardan yarpız (yarpuz) mancası, pırpırım; cacıklardan pırpırım, kabak, marul, yarpız (yarpuz) cacığı; tatlılardan tene ve topak helvası, nişe bulamacı, şıllık, heside, aşure, kesme, peynirli irmik helvası, kaşık tatlısı, burma tatlısı meşhurdur.

Perde Pilavı

İçli Köfte

Baklava

Batman mutfağında, temel besin kaynaklarını oluşturan et ve süt ürünleri ile hamur işlerinden oluşan yemekler öncelik taşımaktadır. İçli köfte, taze ve kurutulmuş sumaklı dolmalar, kitel, kaburga, patlıcanlı pilav, bumbar ve bağırsak dolmaları, but dolması, fırında kabak dolması, şam böreği, çiğ köfte, perde pilav, mercimek ve yayla çorbası Batman mutfağının başlıca yemekleri arasında yer almaktadır.

Bumber Dolması

Meftune

Diyarbakır mutfağında genellikle domates ve patlıcanla yapılan etli yemekler, bol acılı ve yağlıdır. Üzümden yapılan pestil ve sucuk, otlu peynir, sumak, büyük oranda tüketilen diğer yiyecek maddeleridir. İl'de meyankökü şerbeti de büyük ölçüde tüketilmektedir. Özgün yemeklerin başlıcaları; içli köfte, çiğ köfte, meftune, lebeni, kibe bumber, tatlılardan ise burma kadayıf ve nuriye tatlısıdır. Düğünlerde en çok sevilen ve yenilen yemek ise meftunedir.

Fırında Simit Kebabı

Gaziantep, mahalli yemek çeşitleri ile zengin bir halk mutfağına sahiptir. Çiğ köfte, lahmacun, yuvarlama ve çeşitli kebablar yemek çeşitlerinin başlıcalarıdır. Ayrıca mezeler ile bazı özel kahvaltılıklar da önemli yemek çeşitleri arasında yer almaktadır. Ali nazik, altı ezmeli kıyma, altı ezmeli tike kebabı, adana kebabı, ayvalı kebab, beyti kebab, çağırtlak kebabı, ciğer kebabı, elma kebabı, keme kebabı, simit kebabı, yeni dünya kebabı, yarım tava, akımalı köfte, arap köftesi, analı kızılı, haveydi köftesi, iç katması, içli köfte, maltıhalı köfte, misviyye, beyin haşlama, beyran, daraklı tavası, topaç eritmesi, butanya, acur dolması, haylan kebağı dolması, keme dolması, mıhısı, börglü pilav, etli firik pilavı, kapamalı pilav, lolazlı pilav, mukasserli pilav, baklava, künefe, katmer, taş kadayıfı, pekmezli kuymak, sütlü zerde zengin Gaziantep mutfağının örnekleri arasında yer almaktadır.

Yuvarlama

Dolma

Pilav

Buryan Kebabı

Baharat zengini Mardin'in eşsiz lezzetteki yemeklerinin arasında; bacanak çorbası, kaburga dolması, bademli iç pilav, nar salatası, sembusek, kapari salatası, ikbeybet adıyla anılan haşlanmış içli köfte, ırok ya da kızartılmış içli köfte, bellok, keşkek, kibe adıyla bilinen işkembe dolması, çiğköfte, zerde, cevizli sucuk, peynirli helva, yöre şarabı, zencefilli limonata ve kakuleli mirra yer almaktadır.

Lezzetli yemekleriyle bilinen Siirt'in özgün yemekleri arasında; perde pilavı, kitel adlı içli köfte, sarılı muska tatlısı (rayoş-el meketip), imçerket, keşk yaprak, büryan (kuyu kebabı), yoğurtlu köfte, bulunmaktadır. Arıcılığın yaygın olduğu Siirt'te, yerli karakovan peteklerinden alınan Pervari balı tüm ülkede aranan bir lezzettir.

Şanlıurfa'ya özgü yemekler arasında başta çiğ köfte olmak üzere zengin köfte çeşitleri, kebab çeşitleri, sebze yemekleri; kızartma, kavurma, saç kavurması, tirit yemeği, kuzu dolması gibi et yemekleri, pilavlar, çorbalar; semsek, ağzı açık, peynirli ekme, hamurlu su böreği, saç katmeri ve lahmacun gibi hamur yemekleri; başta künefe olmak üzereengin tatlı çeşitleri; bostana ve koruk salataları, kemeli cacık, pencer (pazı) cacığı, borani, lebeni çorbası, soğan tavası, baklalı bulur köftesi ve isot çömleği bulunmaktadır.

Ana malzemesini et ve süt ürünleri ile buğdaygillerin oluşturduğu Şırnak mutfağında; kutluk, perde pilavı, hekeheşandi, şimşipe, meyre (mehir), mahmilatik, fireydin yöreye özgün yemekler arasında yer almaktadır.

Geleneksel Giyim

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde günümüz giysilerinin yöresel giysilerin yerini almasına rağmen, hâlâ özellikle kırsal yörelerde geleneksel giyim biçimi korunmakta ve turistlerin büyük ölçüde ilgisini çekmektedir. Bölgeye özgü geleneksel giysiler yöre bazında değişiklik göstermektedir.

Adıyaman'da erkekler şalvar ve ceketten oluşan sako olarak adlandırılan kıyafeti kullanmakta, kadınlar ise entarilerinin üzerine çarşaf giymektedirler. Kuzeydeki dağlık kesimde kadınlar entari üzerine ceket giyip, başlarına altın veya gümüşle işlenmiş tunç-tepelik takarak, üzerine fes giyip, fese ipek poşu sarmaktadır. Güneyde yer alan ova kesimde ise, kadınlar başlarına bir metre genişliğinde keten, kızlar ise yazma bağlamaktadır. Süs eşyası olarak genellikle altın ve gümüş takılar kullanılmaktadır.

Batman'da, el tezgahlarında tiftikten dokunan kumaşlar, el örgüsü başlık, kuşak ve çoraplar yöresel motiflerden oluşan özgün giysileri oluşturmaktadır.

Diyarbakır yöresinde halk giysileri oldukça renklidir. Geleneksel erkek giyiminde başa takılan fes üzerine ağabani sarık, poşu sarılmakta aynı zamanda, poşu sarılı külah da kullanılmaktadır. Pantolon yerine şalvar veya önü yırtmaçlı entariler giyilmektedir. Şalvarın üstüne ışık veya yelek giyilmekte, bele yazın ağbani, kışın şal kuşak bağlanmakta ve kürk, hırka, aba giyilmektedir. Ayakkabı türlerinde ise kalıçfotin, poçikli kundura kullanılmakta olup, yaşlılar ise mes giymektedir. Kadın giyiminde başa giyilen kofi üzerine çeşitli renkte ipek poşu sarılmakta, üste fistan, entari giyilmektedir. Başlığın üzerine gümüş tepelik, yanaklara gümüş zülküf bastırılmaktadır. Fistan üzerine işlemeli hırkalar giyilmekte, bele ise çeşitli renklerde acem kuşağı sarılmaktadır. Saç bağları, kişniş gerdanlık ve hasır bilezik başlıca takıları oluşturmaktadır.

Gaziantep'te tunus, hasırlı fes, hasırsız fes mavi püsküllü olarak erkekler tarafından kullanılmaktadır. Fes yerine keçeden yapılmış sivri külahlar veya terlik adı verilen patiskadan yapılan bir başlık da

giyilmektedir. Beden kısmından dize kadar uzanan geniş cübbe ile aba da eski giysiler arasında yer almaktadır. Cepken sırma işleme olarak kullanılmakta, şalvar ise uzun ve bol olarak siyah ve mavi kumaştan dikilmektedir. Yörenin asıl şalvarı kıldan yapılındır. Bele şal kuşak, köylerde kuşakların üzerinde palaska adı verilen meşin kemer takılmaktadır. Ayaklarda yün çoraplar kullanılmakta, çarık papuç, lapçın, karçın ve keklik adı verilen ayakkabı türlerine rastlanmaktadır. Kadınlar ise iç çamaşır olarak ciyer deldi, muşbak, gömlek, üzerine ise içlik, şalvar, hırka giymektedir. Entarilerin biçimi genellikle üç eteklidir. Entarilerin üzerine belden kemer yada kuşak bağlama geleneği bulunmaktadır. Ayaklara elde işlenmiş yün çoraplar ile yemeni, habbap, hede, lapçın, papuç, karçın ve postal adı verilen ayakkabılar giyilmektedir. Gümüş ve altından yapılmış bilezik ve yüzükler önemli takıları oluşturmaktadır. Başlığın üzerinde gümüşten bir tepelik bulunmakta, tepeliğin uçlarından gümüş pırpırlar sarkmaktadır.

Mardin'de erkekler yaygın olarak ak ketenden entariler, bol şalvarlar kullanmaktadır. Dağ köylerinde maşlah adı verilen dokuma başlıklar görülmektedir. Kadınlarda başa poşu bağlanmakta, bazı kesimlerde ise namazlık denilen büyük başörtüler takılmaktadır. Dağ köylerinde ise denge adı verilen bir tür fes giyilmekte, üzerine poşu bağlanmaktadır. Ayakkabı türlerinden kara lastik kırsal kesimde sıkça kullanılmakta, yaşlılar ise mes giymektedir. Takı ve süsler kadın giyiminin tamamlayıcı unsurlarıdır.

Şanlıurfa'da erkek giyiminde sırmalı poşu başlık, yerli dokuma olan kol ağzı saat kapaklı köynek, gömleğin üzerine giyilen ve genellikle gabardin kumaştan yapılan kırkdüğme yelek, bele sarılan şal ile gabardin kumaş şalvarlar görülmektedir. Genellikle kırmızısı kullanılan postal (yemeni) türü ayakkabılar ile el örgüsü yün çoraplar kullanılmaktadır.

Mendiller, kırmızı beyaz yerli dokuma ipekten yapılmıştır. Kola boncukla işlenmiş pazubent bağlanmakta, boyuna ise hamaylı takılmaktadır. Kadın giyiminde ise kırmızı fes üzerine poşu bağlanarak oluşturulan başlık, üç etek, yerli dokuma olan bol şalvar, beyaz yünden yapılmış elle işlenmiş çoraplar, postal (yemeni) türü ayakkabılar, gümüş kemer ya da elle örülen yünden yapılmış

bel bağları ile fişanın bel kısmından bağlanan önlük görülmektedir. Mendiller genellikle siyah olup, yöresel motiflerle işlenen nakışlarla doludur. Kına ve sürme makyajda önemli bir yere sahiptir.

Siirt'te geleneksel erkek giyimi şal-şepiktir. Tiftikten dokunan şalvar benzeri bol pantolona şal, kol ağzları yırtmaçlı yakasız cekete de şepik adı verilmektedir. Yöreye özgü uzun kollu, bilekikli, etek uçları püsküllü gömleklere "celahü" adı verilmekte, üzerine cepken yada yelek giyilmektedir. Pervari'de çarık ve kundura yanında "reşşik" adı verilen bir ayakkabı türüne de rastlanmaktadır. Kadın giyiminde yaşlılarda çarşaf, gençlerde ise peçe günümüzde de kullanılmaktadır. Parlak renkli ipek, yandan yırtmaçlı entariler giyilmektedir. Boncuk ve pul işlemeli yelek ile bol şalvarlar yöre giyiminin tamamlayıcısıdır. Başlık olarak fes benzeri el örgüsü takke kullanılmakta, üstüne yazma ya da tülbenet bağlanmaktadır. Çarık, lastik ayakkabı ve iskarpin yaygın ayakkabı türlerini oluşturmaktadır. Yün çoraplar ise canlı, renkli motiflerle süslenmiştir.

Şırnak'ta erkek giyiminde genellikle kırsal kesimde görülen şal-şepik (Şırnak şalı) ve rençberi denilen dokumadan elbiselere rastlanmaktadır. Giysilerde parlak renkli, ipekli kumaşlar kullanılmaktadır. Yöresel motiflerle süslenmiş el örgüsü yün çoraplar, tozluklar ve kuşaklar yöre giyimini tamamlayan unsurlardır.

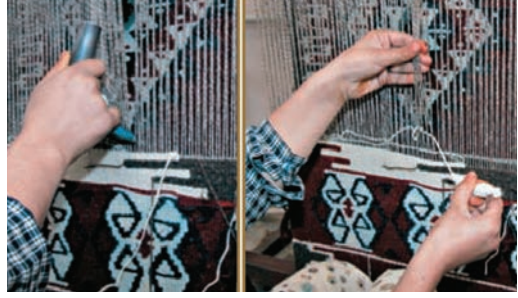

El Sanatları

GAP Bölgesi'nde yöreye özgü el sanatları son zamanlarda yok olmaya başlamıştır. Yerel yönetimler ve diğer kamu kurum ve kuruluşları tarafından, el sanatlarını canlandırmak amacıyla çok sayıda proje geliştirilmektedir. Turistlerin de ilgisini çeken el sanatları il bazında çeşitlilik göstermektedir.

Adıyaman'da halıcılık ve bakırcılık gibi el sanatları oldukça yaygındır. Yörede halı, kilim ve keçe genellikle köylerde dokunmaktadır. Bazı köylerde doğal kök boyalarla, bazı köylerde ise sentetik boyalarla boyanan halılar yün dokumadır. Yöreye ait pişinik halıları, halı yastıklar, kendine özgü renk ve motifleriyle oldukça ünlüdür. Bunun yanında yörede keçe

işçiliği de oldukça gelişmiştir. Yer örtüsü olarak kullanılan keçeler turistler için ilginç bir el sanatı ürünüdür. Köylerde kilim dokumacılığı devam etmektedir. Heybe, eldiven, çorap, poşu ve yemeni işçiliği yörenin özelliğini yansıtan el sanatlarındandır. İldaki diğer el sanatları bakırcılık, dericilik ve ahşap işçiliği olup, giderek önemini kaybetmektedir.

Batman İli'nde evlerde yapılan iğne oyası, dantel, nakış ve örgü işleri oldukça yaygındır. Bunun dışında son yıllarda kilim ve halı dokumacılığı önem kazanmıştır. Gerek resmi ve gerekse özel sektör tarafından Batman merkez ve ilçelerinde kilim ve halı dokuma tezgâhları kurulmuş açılan kurslarla yok olmaya başlayan zanaat canlandırılmıştır.

Diyarbakır'ın geleneksel el sanatları arasında kuyumculuk, ipekçilik ve bakırcılık en önemlilerini oluşturmaktadır. İl'de uzun bir geçmişi olan kuyumculuk, günümüzde de önemini korumaktadır. Gümüş işlemeli nalin ve çekmeceler, kişniş gerdanlık ve hasır bilezik Diyarbakır kuyumculuğunun

kendine özgü ürünleridir. İpek böcekçiliği Merkez, Kulp, Silvan ve Lice ilçelerinde yapılmaktadır. İpekli kumaşları, mendilleri poşuları ile ünlü ilde üretim eskiye göre oldukça azdır. Toprak işleri, saraçlık, keçecilik, kilim, cicim, heybe gibi dokumacılık, işlemeli peşkir, peştamal, namaz örtüsü yapımı, el dokuması halıcılık, ildeki diğer önemli el sanatlarıdır.

Gaziantep'in zengin el sanatları, Türkiye'de olduğu kadar yurtdışında da önemli pazarlar bulmaktadır. Turistik eşya olarak üretilen el sanatları sadece yöre içinde kalmamakta, İstanbul, İzmir, Antalya, Ankara gibi büyük şehirlerde alıcı bulmakta ve yurtdışına da pazarlanmaktadır. İldeki el sanatları içerisinde; bakır işlemeciliği, sedef kakmacılık, yemenicilik, kilim dokumacılığı, kutnuculuk, yorgancılık, abacılık, kuyumculuk başta gelmektedir. Bakır ve bakır işlemeciliğinin tarihi insanlık tarihi kadar eskiye dayanmaktadır. Gaziantep bakır işleminin en önemli özelliği, lehim yada benzeri bir yolla birleştirme yapılmadan tek parça olarak imal edilmesidir. İlde bakır işlemeciliği ile mutfak eşyaları ve süs eşyaları yapılmaktadır. Türkiye'de tarihi değeri olan kutnu bezi dokumacılığının yapıldığı tek il Gaziantep'tir. Kutnu kumaşı yöresel bir kıyafet olarak kullanıldığı gibi çeşitli aksesuarlar, şal, turistik giysi, çanta, terlik, perdelik ve halk oyunları kıyafeti olarak da kullanılmaktadır. Antep'te yapılan sedef kakma el sanatları ürünleri içerisinde meşit süslemeleri, koltuk takımı, Kur'an rahlesi, çeyiz sandığı, tüfek ve tabanca kabzası kaplamaları üretilmektedir.

Kilis'te ağırlıklı olarak el ve makine nakışları yapılmaktadır. Üretilen çeyiz malzemeleri yurt içinde rağbet görmektedir. Kilis'in önemli el sanatları arasında yorgancılık, yemeni yapımı ve kitre bebek yer almaktadır.

Mardin'deki en önemli el sanatı olan kuyumculuk özellikle Midyat ve Merkez İlçe'de görülmektedir. Midyat'ta telkari gümüş en özgün el sanatıdır. Bakırcılık ve kalaycılık ise eski önemini yitirmekle birlikte varlığını korumaktadır. Tüm Mardin'de yapıların en önemli özelliği zengin taş işçiliğidir. Son yıllarda giderek çoğalan restorasyon çalışmaları taş ustalığı zanaatını canlandırmıştır.

Şanlıurfa'da yer alan başlıca el sanatı dokumacılıktır. Çulha tezgahı denilen küçük dokuma tezgahlarında yerli bezler, aba, şallar, kuşaklar ve yerli kilimler ile erkek baş örtüleri dokunmaktadır. Şanlıurfa'ya özgü keçeler yerli ve yabancı turistlerin ilgisini çekmekte olup, yörede halı kadar değerlidir. İlin en eski el sanatlarından olan kuyumculuk, bilhassa oymalı, savatlama tekniğiyle yapılmış, örme ve telkari bilezikler, ince bir sanat eseri olan kordonlar ve akıtmalar Şanlıurfa kuyumculuğunu tanıtan ürünlerdir. Ayrıca gümüş işçiliği de oldukça önemlidir. İlde bakırcılık ve bakır dövme sanatı ve buna bağlı olarak kalaycılık sanatı da gelişmiştir.

Siirt'te başlıca geçim kaynağı hayvancılık olduğundan en önemli dokuma hammaddeleri yün ve tiftiktir. Battaniye ve şal başlıca dokuma türlerini oluşturmaktadır. Siirt battaniyesi ilin en önemli el sanatıdır. Aynı dokumadan heybe, seccade, atkı ve manto, kaban, yelek gibi ürünler de elde edilebilmektedir.

Şırnak'ta şal-şepik (Şırnak şalı) ve rençberi denilen dokuma türleri önemli el sanatlarını oluşturmaktadır. Halı, kilim dokumacılığı, keçecilik ildeki diğer el sanatları arasında yer almaktadır.

Festival ve Özel Günler

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin bazı yörelerinde belli günlerde uluslararası nitelikte düzenlenen etkinlikler yerel turizm açısından büyük bir önem taşımaktadır. Adıyaman İli'nde Uluslararası Kommagene Festivali, Diyarbakır'da kutlanan özel günler ile Ziya Gökalp ve Cahit Sıtkı Tarancı'yı anma günleri, Diyarbakır Kültür ve Sanat Festivali, Gaziantep Uluslararası Altın Fıstık Festivali, Gaziantep Kültür ve Bahar Bayramı, Kilis Mercidabık Zaferi'nin Kutlanması etkinliği, Mardin Kiraz Festivali, Şanlıurfa Kelaynak Festivali, Şanlıurfa Uluslararası Kültür ve Sanat Festivali, Siirt Veysel Karani ve İbrahim Hakkı Hazretlerini Anma Günleri GAP Bölgesi'nde yapılan, yerli ve yabancı turistlerin en çok katıldığı etkinlikler arasında yer almaktadır.

GAP İDARESİ'NİN KÜLTÜREL MİRAS'A YÖNELİK YAKLAŞIMI VE ÇALIŞMALARI

Güneydoğu Anadolu Projesi ile suyun yüzyıllardır taşıdığı bereket, zenginlik ve refahtan payını almaya başlamış olan GAP Bölgesi, tarih boyunca birçok medeniyete de ev sahipliği yapmıştır.

"Bereketli Topraklar" ve "Yukarı Mezopotamya" olarak bilinen GAP Bölgesi, aynı zamanda insanlık tarihinde medeniyetlerin beşiği olmuş, tarih boyunca Anadolu ve Mezopotamya arasında bir köprü görevi görmüştür. GAP Bölgesi, tarih öncesi çağlardan başlamak üzere birçok uygarlığın bıraktığı kültür varlıklarıyla, özgün yapısıyla ve turizm potansiyeliyle sadece Türkiye'de değil, Dünya çapında da ayrı bir önem taşımaktadır.

İnsan odaklı bir proje olan Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamında, kültürel mirası korumak ve turizme yönelik koruma-kullanma dengesi içerisinde kullanımını sağlamak, GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'nın en önemli amaçlarından birini oluşturmaktadır.

Bu doğrultuda GAP İdaresi, kültürel mirasın ve doğal kaynakların korunup değerlendirilmesi, gerekli altyapının oluşturulması, el sanatlarının canlandırılması, tanıtım ile birlikte, ekonomik kalkınma ve istihdam yaratmada en önemli faktörlerden biri olan turizmin Bölge yararına kullanılmasını hedeflemektedir.

GAP İdaresi tarafından hazırlanmış olan "GAP Bölgesi Rekabet Gündemi"nde yer alan üç ana sektörden birini turizm oluşturmuştur.

GAP İdaresi ve diğer kurum ve kuruluşlar tarafından, Bölgenin kültür ve turizm potansiyelini ve çeşitliliğini ortaya koymak, darboğazlar, çözüm önerileri ve politikalar belirlemek amacıyla, bugüne kadar birçok plan çalışması da yapılmıştır.

GAP kapsamındaki bütün faaliyetlerin birbirine uygun ve senkronize bir biçimde koordine edilmesi, uygulamaların izlenmesi ve Proje'nin yönlendirilmesi için kurulan GAP Bölge Kalkınma İdaresi, Bölge'nin kültürel mirasını sadece, restorasyon, kentsel tasarım, kazı ve kurtarma çalışmaları olarak değerlendirmemekte olup, bölgenin sosyal, kültürel, eğitim, ekonomik ve istihdam boyutuyla topyekûn kalkınmasını sağlayacak planlama yaklaşımıyla ele almaktadır. GAP çerçevesindeki bütün etkinliklerin yönlendirici ilkesi olan sürdürülebilirlik, "kültürel sürdürülebilirlik" de kapsamaktadır. Bundan kastedilen, mevcut kültürel mirasın korunması, gelecek kuşaklara aktarılması ve korunarak turizm amaçlı kullanımının sağlanmasıdır.

Bölgesel kalkınmanın temel taşlarını oluşturan büyük yatırımların, kültürel değerlere olan olumsuz etkilerini çağdaş bir planlama ile en aza indirerek, kültür ve kalkınma kavramlarının bir arada ekonomik gelişmeye ivme kazandırması, günümüz kalkınma anlayışının vazgeçilmez unsurlarından birini oluşturmaktadır.

Bu hedef doğrultusunda GAP İdaresi, Projeden etkilenecek kültürel mirasa yönelik projeleri ayrı bir duyarlılıkla ele almakta, acil kazı ve kurtarma çalışmalarına öncelik vermektedir. GAP İdaresi kültürel mirasa yönelik yürüttüğü çalışmalar için, devlet kaynaklarının yanı sıra, çeşitli uluslararası kurumlar ve hükümet dışı kuruluşlardan hibe fonlar sağlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda, "Zeugma Acil Kazı ve Kurtarma Çalışmaları"nda ve "Mardin Katılımcı Kentsel Rehabilitasyon Projesi"nde olduğu gibi hibe yoluyla projelerin faaliyete geçirilebilmesini sağlamaktadır. Avrupa Birliği hibesi ile 2002 yılında başlamış olan Kültürel Mirasın Geliştirilmesi Programı, Bölgenin kültürel ve tarihi mirasını korurken, aynı zamanda GAP Bölgesi'nin bu mirasına dikkat çekerek, sürdürülebilir kültürel turizmin geliştirilmesini hedefleyen yerel girişimleri desteklemiştir. Bu çerçevede, kültürel ve tarihi mirasın tanımı, sadece tarihsel anıt/yapıları, arkeolojik sit alanlarıyla sınırlı kalmayıp, bölgenin yaşam biçimi, el sanatları, yöre mutfağı gibi alanları içeren halk kültürünü ve turizm altyapısının oluşturulmasını da kapsamaktadır.

GAP İdaresi, yukarıda söz edilen amaç ve hedefler doğrultusunda "GAP Bölgesi kültür varlıklarının korunması, kültürel sürekliliğin sağlanarak gelecek nesillere aktarılması ve turizmin canlandırılması"na yönelik çeşitli projeler gerçekleştirmektedir.

Zeugma Antik Kenti Acil Kazı ve Kurtarma Çalışmaları

Birinci derecede arkeolojik sit alanı olan Zeugma Antik Kenti'nde ilk kez kazılara, 1987 yılında, Gaziantep Müze Müdürlüğü tarafından, Belkis Tepesi'nin güneyinde başlanmıştır. GAP kapsamında, Fırat Nehri üzerinde yapımı öngörülen Birecik Barajı inşaatının kesinlik kazanması ile, 1992 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca, Zeugma Kenti'nin baraj gölü altında kalacak olan kısmında kazı ve kurtarma çalışmaları başlatılmış ve bu çalışmalar zaman zaman yabancı ekiplerin de katılımı ile sürdürülmüştür. Zamana karşı gerçekleştirilen bu özverili çalışmaların kısa sürede bilimsel olarak devamını sağlayabilmek için kalabalık bir uzman ekip ve büyük bir finansman ihtiyacına gerek duyulmuştur.

Bu nedenle, GAP İdaresi Zeugma ile ilgili olarak Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca sürdürülen çalışmaların kapsamını genişletmek, desteklemek ve gerekli finansmanı sağlayabilmek amacıyla çeşitli girişimlerle kaynak arama çabasına girmiş ve Amerikan Packard Humanities Institute (PHI) ile Zeugma'daki arkeolojik kazı, kurtarma ve restorasyon çalışmalarının devamını sağlamaya yönelik bir mutabakat zaptı, 8 Haziran 2000 tarihinde imzalanmış ve 5 milyon dolarlık bir finansman temin edilmiştir.

Bu mutabakat çerçevesinde, Zeugma'da, GAP İdaresi'nin koordinasyonunda, Packard Humanities Institute'nün finansmanı ile, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izin ve denetiminde, Gaziantep Valiliği ve Birecik A.Ş.'nin katkılarıyla, Gaziantep Müzesi'nin koordinatörlüğünde, Oxford Arkeoloji Birimi'nin kazı alanındaki profesyonel yönetiminde çok uluslu bir kazı ve kurtarma çalışması başlatılmıştır. Böylece Zeugma'da, 04 Ekim 2000 tarihine kadar, zamana karşı çok uluslu bir acil kazı ve kurtarma çalışması gerçekleştirilmiştir.

Zeugma Kazı Alanı

GAP İdaresi Zeugma acil kazı ve kurtarma çalışmaları sırasında; koordinasyonu ve kazı alanında gerekli donanımı sağlamış, kazı evini oluşturmuş, kazı alanını korumak, kaçak kazıları önlemek ve güvenli kamacıyla jandarma karakol binası ile Zeugma'dan çıkartılan mozaik ve freskoların konservasyon ve restorasyonlarının yapılması amacıyla Gaziantep Müze Müdürlüğü bahçesine iki adet laboratuvar yaptırmıştır.

Zeugma'da, 04 Ekim 2000 tarihinden sonra da kazı sonrası çalışmalara devam edilmiştir. Bu bağlamda, Zeugma'nın korunması, tanıtılması ve turizm odaklı değerlendirilmesine yönelik yapılması hedeflenen projelere ilişkin ilgili kurum ve kuruluşlar ile koordinasyona devam edilmiştir.

GAP İdaresi, "Geçmişten Geleceğe Bir Köprüdür Zeugma" (Zeugma a bridge from past to present) adlı kitabı, 2001 yılında, Türkçe ve İngilizce yayınlamıştır. Ayrıca GAP İdaresi'nin www.gap.gov.tr web adresinde de Zeugma ve Zeugma'da gerçekleştirilen çalışmalarla ilgili bilgiler yer almaktadır.

GAP İdaresi tarafından Gaziantep Müzesi bahçesine yaptırılan iki adet laboratuvar, çıkarılan mozaiklerin ve freskoların konservasyonu ve restorasyon çalışmaları uzman ekipler tarafından yürütülmüştür.

Kazılar sırasında bulunan, Avrupa'nın Kaçırılışı, Eros ve Psyche ve Üç Kadın mozaikleri, Zeugma'nın eşsiz güzellikteki mozaiklerine örnek oluşturmaktadır.

Kazı çalışmaları sırasında bulunan pek çok yapı kalıntısı arasında; evler, dükkânlar, atölyeler ile Hıristiyanlık Dönemi'ne ait çeşitli dini yapılar ile bir tapınağa ait olduğu sanılan kalıntıları içeren iki yapı da vardır. Kommagene Kralı Antiokhos ve Güneş Tanrısı Helios'un tokalaşmasının betimlendiği kabartmalı stel, bir mezarlık, kentin altyapısına ait pek çok kalıntı, yollar ve atık su kanalları bulunmuştur. Böylece incelikli bir su dağıtım sisteminin varlığını gösteren önemli kanıtlara ulaşılmıştır.

Çalışmalar sırasında elde edilen binlerce arkeolojik buluntu örnekleri, günlük yaşama ait çeşitli yemek pişirme kapları gibi basit nesnelere, çok sayıda sikke, metal eşya, küçük bir bronz heykelcik, altın yüzük ve fibula gibi zengin süslemelere sahip yüksek statü simgesi objelere kadar uzanmaktadır.

Hasankeyf Tarihi ve Arkeolojik Sit Alanı Araştırma, Kazı ve Kurtarma Çalışması

Anadolu'da, Orta Çağ ile ilgili kent dokusu ve uygarlık düzeyini bir bütünlük içinde temsil eden tek sit olan Hasankeyf'in, Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamında yapımı gerçekleştirilecek olan

Ilisu Barajı Göl Aynası altında kalacağıının belirlenmesinden sonra, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca sürdürülen çalışmaları desteklemek amacıyla, GAP İdaresi, 1991 yılında ilgili taraflar arasında imzalanan Protokol kapsamında ödenek yardımıyla bulunmaya başlamıştır.

1991 yılında imzalanan Protokol'ün geçerliliğini yitirmesi ve Hasankeyf'te yürütülen çalışmalara "Bakanlar Kurulu Kararlı Kazı İzni" verilmesiyle birlikte, 2004 yılında ilgili taraflar arasında yeni bir protokol imzalanmıştır.

Bu kapsamda; Hasankeyf sit alanındaki toprak üstünde görülebilen mimari veya küçük buluntu türündeki bütün kültür varlıklarının tespiti, rölöve, topografik ve jeolojik ve jeoteknik çalışma, haritalama projelerinin gerçekleştirilmesi, yeraltında kalan ve farklı devirlere ait kültür tabakalarındaki kültür varlıklarının arkeolojik kazılarla yer üstüne çıkarılması, korumaya yönelik çalışmalarının gerçekleştirilmesi, taşınabilir olan kültür varlıklarının taşınması, belgelenmesi ve yayınlanması hedeflenmektedir.

GAP İdaresi, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın, bilgi, denetleme ve onayı doğrultusunda, kazı başkanı tarafından sunulan "Kazı Programı" çerçevesinde, Hasankeyf'te yürütülen kazı ve kurtarma çalışmalarına ödenek yardımıyla bulunmakta, izlemekte ve ilgili kurumlar arasında koordinasyonu sağlamaktadır.

GAP Bölgesi'nde Kültür Varlıklarının Korunması, Yaşatılması ve Tanıtılması Sempozyumu

GAP Bölgesi kültür varlıklarının uluslararası düzeyde tanıtılması, Güneydoğu Anadolu kültür mirasının değerlendirilmesi ve turizm açısından kültürel mirasın öneminin vurgulanması amacıyla, 02-05 Haziran 1998 tarihleri arasında Şanlıurfa'da "GAP Bölgesi'nde Kültür Varlıklarının Korunması, Yaşatılması ve Tanıtılması" Sempozyumu düzenlenmiştir.

Sempozyum kitabı, Nisan 2000 tarihinde GAP İdaresi tarafından yayınlanmıştır.

Birecik Halfeti, Suruç İlçelerinin Taşınmaz Kültür Varlıklarının Belgelenmesi

GAP İdaresi'nin koordinasyonunda, Hacettepe Üniversitesi tarafından gerçekleştirilen proje, adı geçen ilçelerde taşınmaz kültür varlıklarının tespit ve belgeleme çalışmalarının yapıp yayınlanması amacıyla başlatılmıştır. Bu bağlamda; proje kapsamına alınan yapıların plan, kesit, cephe çizimi ve tanımları yapılmış, harita ve fotoğraflarla desteklenerek yayına hazırlanmış ve sonuçlar GAP İdaresi tarafından Türkçe ve İngilizce olarak yayınlanmıştır.

Acırlı (Mardin-Midyat) Sit Alanı Çevre Düzenleme Projesi

Proje ile Mardin-Midyat ilçesine bağlı Acırlı Arkeolojik Sit alanında bulunan doğal ve kültürel değerlerin korunarak turizmin geliştirilmesine yönelik değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

GAP İdaresi ile Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın ortaklaşa yürütmüş olduğu çalışmanın projelendirme aşaması, 1997 yılında başlamış olup, Nisan 1998'de tamamlanmış ve Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından onaylanmıştır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi Arkeolojik Yerleşmelerin Taranması Projesi

GAP'ın getirdiği hızlı değişimin kültür varlıkları üzerindeki etkisinin saptanması, kültürel erozyona karşı kültürel sürekliliğin sağlanması kapsamında, Paleolitik Çağ'dan ilk Tunç Çağ sonuna kadar olan tarih öncesi arkeolojik yerleşmelerin taranması, belgelenmesi ve yayınlanması amacıyla söz konusu Proje başlatılmıştır. GAP İdaresi ve Tarih, Arkeoloji, Sanat ve Kültürel Mirası Koruma Vakfı (TASK) arasında imzalanan bir protokol ile Haziran 2001 tarihinde başlayan çalışmayla, Bölgeye yönelik arazi çalışmaları gerçekleştirilmiş, bunun sonucunda yerleşmelerin coğrafi konumları, uzaysal konumları, ölçümleri, tahribat durumları saptanmıştır. Ayrıca, Proje kapsamında, bilimsel gezi ve araştırmaların sonuçları ile daha önce yapılmış olan yüzey araştırmaları ve kazıların bilgileri toplanarak derlenmiş, görsel belgeleme oluşturulmuştur.

Mardin'de Katılımcı Kentsel Rehabilitasyon Projesi

"Mardin'de Katılımcı Kentsel Rehabilitasyon Projesi" Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (BMKP) tarafından desteklenen ve halen devam eden "GAP Bölgesindeki Eşitsizliklerin Azaltılması ve Bölgesel Kalkınmanın Güçlendirilmesi" adlı Şemsiye Programı'nın bir faaliyetini oluşturmaktadır.

Mardin ilinin tarihi ve kültürel zenginliklerinden yararlanmayı sağlayacak ve Mardin halkı için uygulanması mümkün gelir getirici fırsatlar yaratacak Mardin şehir merkezi kentsel rehabilitasyon planı için bir kılavuz ve uygulama stratejisi geliştirmek amacıyla, GAP İdaresi, BMKP ve İstanbul Teknik Üniversitesi arasında imzalanan bir protokol ile 2001 tarihinde Proje çalışmalarına başlanmıştır. GAP İdaresi ve BMKP'nin ortak finansmanı ile uygulanmış olan Sürdürülebilir Kalkınma Programı kapsamında Proje, İstanbul Teknik Üniversitesi tarafından yürütülmüştür.

Proje ile; Koruma Amaçlı İmar Planlarının kritik analizi, Mardin'de Yaşam Biçimleri Kritik Analizi, Mardin kentsel mimarisine ilgili genel tipolojik ve morfolojik analiz, sokak ve abbaraların tespiti,

Mardin'in kentsel mimarisiyle birer örnek konut adası ve ticaret bölgesinin incelenmesi, politika ve tavsiyelerin oluşturulması, eğitim etkinlikleri, MERDİNAR Proje ofisinin restore edilmesi, Adım Adım Mardin Rehber Kitabı'nın hazırlanıp yayınlanması, bir plot uygulama olarak, Siphiler Çarşısı'nda restorasyon çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Projenin en önemli çıktılarından birini, Mardin'de katılımı sağlayan, "Mardin Kent Konseyi"nin kurulması oluşturmuştur. Mardin Katılımcı Kentsel Rehabilitasyon Projesi'nin başlaması ile birlikte Kentin uluslararası düzeyde tanıtımı sağlanarak, turizm yönünden bir canlılık kazandırılmış, katılımı sağlanmış, elde edilen verilerle birlikte; diğer projeler ve Mardin'in UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesi'ne adaylığına yönelik olarak önemli bir altyapı oluşturulmuştur.

GAP Bölgesi'nde Kültürel Mirasın Geliştirilmesi Programı

Avrupa Birliği Akdeniz (MEDA) Programı çerçevesinde finanse edilen "GAP Bölgesel Kalkınma Programı"nın genel amacı; Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaşayan nüfusun ekonomik ve sosyal koşullarının iyileşmesine yardımcı olmaktır. Program sürdürülebilir kalkınma, bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi, üretkenliğin artırılması ve Bölge'de istihdamın geliştirilmesi gibi ulusal hedefleri desteklemektedir. GAP Bölgesel Kalkınma Programı'na ilişkin finansman anlaşmaları ilgili taraflar arasında 7 Aralık 2001 tarihinde imzalanmıştır.

Programın üç bileşeninden birini de "Kültürel Miras Geliştirme Projesi" oluşturmuştur. Avrupa Komisyonu ile GAP Bölge Kalkınma İdaresi tarafından ortaklaşa yürütülen Proje'nin uygulaması ÇEKÜL Vakfı liderliğinde bir konsorsiyum tarafından gerçekleştirilmiştir.

Proje ile "Eğitim", "Entegre Stratejik Eylem Planı" ve "Projeler" olmak üzere 3 somut hedefe ulaşmak öngörülmüştür. Bu kapsamda; farklı ilgi gruplarından 250 kişiye, Avrupa Komisyonu standartlarına uygun yeni projeler üretebilmek üzere eğitim verilmiş, Bölge'deki kültürel mirasın ve kültürel turizmin geliştirilmesi amacıyla katılımcı bir yaklaşımla "Entegre Stratejik Eylem Planı (ESEP)" hazırlanmış ve Bölge için katma değer/istihdam yaratan kültürel miras ve turizmin geliştirilmesine yönelik projeler desteklenmiştir.

Proje ile istihdam yaratılmış, bölge ekonomisine katkı sağlanmış, turizm, kültür, kültürel koruma ve AB standartlarına uygun proje hazırlama alanlarında bilinçlenme ve farkındalık başlamış, el sanatlarının korunması, geliştirilmesi ve yaşatılması sağlanmıştır.

Kültürel Miras'ı Geliştirme Projesi kapsamında yer alan ve Bölge'nin kültürünün korunması, değerlendirilmesi ile turizmin geliştirilmesine önemli ivme kazandıran projeler aşağıda yer almaktadır:

- Güneydoğu Anadolu Bölgesi Uzman Rehber Yetiştirilmesi (Kültür ve Turizm Bakanlığı)
- Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Hijyen Eğitimi (Kültür ve Turizm Bakanlığı)
- Kültürel Varlıkların Korunması için Uzay Bilgi Teknolojileri Temelli Akıllı Bir Sayısal Sistem Geliştirilmesi; GAP Bölgesi Örnek Modellemesi (Kültür ve Turizm Bakanlığı)
- Askerlik Şubesi Restorasyonu ve Güzel Sanatlar Sergi Salonu Olarak Düzenlenmesi (Adıyaman)
- Batman İlinde El Sanatlarının Korunup Yaşatılması ve Yöresel Motiflerin Değişik Materyallerle El Sanatlarına Yansması (Batman)
- Diyarbakır İlinde Geleneksel El Sanatlarının Desteklenmesi (Diyarbakır)
- Gazi Caddesi Renovasyonu Projesi (Diyarbakır)
- Yenikapı Sokak Renevasyonu Projesi (Diyarbakır)
- Anadolu Evleri/Hanımevi (Gaziantep)
- Antep İşi Nakış El Sanatının Yaşatılması ve Ekonomiye Kazandırılması (Gaziantep)
- Dayı Ahmet Konağı Restorasyonu, Sosyal ve Kültürel İşlev Kazandırılması (Gaziantep)
- Gaziantep Butik Otel Onarımı ve Kullanımı (Gaziantep)
- Gaziantep'te Kahvehane Düzenlenmesi (Gaziantep)
- Güneydoğu Anadolu Bölgesi Tanıtım Projesi (Gaziantep)
- Naib Hamamı ve Çevre Düzenlemesi (Gaziantep)
- Yesemek Tarihi Açık hava Heykel Atölyesinin Tanıtımı (Gaziantep)
- Zeugma Kil Mühür Baskılarının Envanteri (Gaziantep)
- Zeugma, Halfeti ve Runkale'nin Turizm Etkinliğinin Artırılması Projesi (Gaziantep)
- Kilis İlinde Kentsel ve Kırsal Mimari Yazıt Değerlerinin Kültür Envanterinin Hazırlanması (Kilis)
- Anadolu Kültür Bileşenleri İçinde Süryani Yaşam Biçiminin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Açından İncelenmesi (Mardin)
- Bilgilendirme Panoları ve Mardin Rehberi (Mardin)
- Mardin İli İçin Kültür ve İnanç Turizmini Canlandırmak Amacı ile Deyrulzafaran Manastırı Restorasyonu (Mardin)
- Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi (Mardin)
- Telkari İşçiliğinin Geliştirilmesi (Mardin)
- Şanlıurfa Kısa Beldesi Kültür, Aşıklık ve Halk Müziği Geleneklerinin Tanıtımı (Şanlıurfa)
- Şanlıurfa Tarihi Hanlar Bölgesi'nin Sağlıklı Hale Getirilmesi ve Yerel Kapasitenin Artırılması (Şanlıurfa)
- Narlı Ev (Şanlıurfa)
- Urfa Geleneksel Yöre Kilimlerinin Desen ve Çeşitlerinin Tespiti ve Üretim Şekliyle Değerlendirilmesi (Şanlıurfa)
- Siirt'e Has Tiftik Dokumacılığının Geliştirilmesi (Siirt)

- Cizre İnanç Parkı (Şırnak)
- Şırnak EL Sanatlarını Yaşatma ve Geliştirme (Şırnak)

GAP Bölgesi Turizm Master Planı

GAP Bölgesi turizmine yönelik yapılmış olan Plan çalışmalarının genel değerlendirmesinin yapılarak, yeni turizm politikalarına göre güncelleştirilmesi, Bölge'nin kültür ve turizm potansiyelinin tek tek ele alınmasından çok bunların birbiriyle entegrasyonu sayesinde daha cazip ve güçlü alternatif varış noktaları ve güzergâhların oluşturulması, bütüncül bir yaklaşımla turizm açısından zayıf kalan illerin de güçlendirilmesi amacıyla GAP İdaresi Başkanlığı tarafından "GAP Bölgesi Turizm Master Planı" çalışması başlatılmıştır.

Söz konusu Master Planı'nın amacı;

- Kültür ve Turizm Bakanlığı, GAP İdaresi ve diğer kurum ve kuruluşların turizme yönelik yaptığı/ yaptırdığı planların, turizm sektörünü etkileyecek her türlü veri tabanı değişiklikleri çerçevesinde yeniden değerlendirilerek gerekli revizyonların yapılması ve güncelleştirilmesi,
- GAP Bölgesi'nin sahip olduğu doğal ve kültürel değerlerin koruma-kullanma dengesi gözetilerek belirli bir plan dahilinde sürdürülebilirliğinin sağlanması, yönetimi ve kullanımının sağlanması,
- Doğal, kültürel zenginliklerin turizm amaçlı kullanılmasına yönelik olarak; cazibe merkezleri, yeni turizm merkezleri, yeni turizm türleri ve turizm gelişme bölgeleri/koridorlarının belirlenmesi,
- Bölge'nin kültürel geçmişi ve potansiyelinin tüm bölge ve çevresinde (komşu iller ve ülkeler) ciddi bir turizm hareketini besleyecek nitelikte olmasından dolayı, hayata geçirilecek proje ve uygulamaların kent, havza, bölge, ülke ve komşu ülkeler kapsamında ele alınarak turizme önemli bir ivme kazandırılması,
- Bölgenin mevcut turizm türlerine ilave olarak yeni turizm türlerinin sürdürülebilir olmak kaydı ile araştırılması ve bu türlerin gerçekleşmesine ilişkin kavramsal bazda ön etüd projelerinin hazırlanması,
- Plan sonucunda ortaya çıkacak olan ön etüd projelerinin uygulanmasına ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasına yönelik olarak kurumsal sorumluluk ve yönetim planının ortaya konması oluşturmaktadır.

GAP Bölgesi Turizm Master Planı; “Genel Değerlendirme”, “Mevcut Durum”, “Sentez ve Taslak Plan” ve “Kesin Plan ve Onay” olmak üzere dört etapta gerçekleştirilmiştir.

Genel Değerlendirme Etabı, daha önce turizme yönelik hazırlanmış planların arazide değerlendirilmesi ve planın yapımına ilişkin yöntem geliştirilmesi doğrultusunda hazırlanmıştır. Bu kapsamda bölgedeki turizm planlama çalışmaları derlenmiş, sektöre ilişkin istatistikî veri tabanı oluşturulmuş, planlama kararlarının uygulamaları noktasal olarak tespit edilmiş, uygulama birimleri ile yerinde görülmüştür. Bulgular raporla sentezlenerek çalışmanın bundan sonraki aşamalarında teknik şartnamede belirtilen iş tanımlarına ilişkin yorumlar getirilmiştir.

Mevcut Durum kapsamında; GAP Bölgesi turizminin, planlamaya temel oluşturacak şekilde değerlendirilip, mevcut duruma ilişkin verilerin birbirleriyle irdelenerek, potansiyellerin, sorunların ve olanakların açıklandığı, sektörel analizlerle birlikte nüfus ve sektörel yapıya ilişkin projeksiyonların hedeflendiği yıla (15 yıl) uygun olarak yapıldığı, sentez haritalarının da yer aldığı çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Çalışmalar sırasında görsel malzeme oluşturulmuştur.

Sentez ve Taslak Plan kapsamında; kesin planın hazırlanması öncesinde, Bölge’de yapılan görüşmeler ve değerlendirmeler ile mevzuat değişiklikleri gibi planlama sürecini etkileyebilecek yeni durumların/verilerin belirlenerek plana yansıtılması, eldi edilen tüm verilerin birbirleriyle ilişkilendirilerek değerlendirilmesi, mekânsal/yönetimsel/organizasyonel kararların oluşturulması ve plan kararlarının belirlenmesi çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Sentez çalışmaları doğrultusunda; planlama amacı, hedefleri, ilkeleri ve stratejileri belirlenerek gelişme senaryoları ve sektörel öngörüler oluşturulmuş, nüfus ve işgücü kabulleri ile buna bağlı mekânsal/bölgesel projeksiyonlar yapılmış, genel arazi kullanım verileriyle alternatif plan paftaları üretilmiş ve plan açıklama raporları hazırlanmıştır. Ayrıca planlama kapsamında ulusal ve uluslararası tanıtım ve pazarlama politikaları, yöntemleri ve stratejileri de belirlenmiştir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi Turizm Master Planı çalışmasının son safhasında, mevcut durum değerlendirmelerinin bir sonucu olarak Bölge ölçeğinde turizm sektörünün güçlenmesini sağlayacak kararlara yer verilmiştir.

GAP EYLEM PLANI'NDA KÜLTÜREL MİRAS VE TURİZM

GAP Eylem Planı, Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamındaki yatırımların hızlandırılarak büyük bir bölümünün 2012 sonuna kadar tamamlanmasını; ekonomik büyüme, sosyal gelişme ve istihdam artışı sağlanarak bölgede yaşayan vatandaşlarımızın refah, huzur ve mutluluğunun artırılması amacıyla, katılımcı yöntemlerle ve bölge halkının talep ve önerileri dikkate alınarak hazırlanmıştır.

Plan hazırlama sürecinde; GAP kapsamında bölgede gerçekleştirilen bütün yatırımlar ve yaşanan gelişmeler gözden geçirilmiş; Güneydoğu Anadolu Projesi'nin ekonomik kalkınma, sosyal gelişme ve başta sulama olmak üzere temel altyapı yatırımlarının hızlandırılarak büyük bir bölümünün 2012 yılı sonuna kadar tamamlanması kararı alınmış ve 2008 yılında GAP Eylem Planı (2008-2012) hazırlanarak uygulamaya konulmuştur.

GAP Eylem Planı kapsamında dört stratejik gelişme eksenine yer almaktadır:

- I. Ekonomik Kalkınmanın Gerçekleştirilmesi
- II. Sosyal Gelişiminin Sağlanması
- III. Altyapının Geliştirilmesi
- IV. Kurumsal Kapasitenin Geliştirilmesi

Bu eksenler altında 73 ana eylem bulunmaktadır. Ana eylemler çerçevesinde yer alan proje ve faaliyetlerin sayısı ise 300'ün üzerindedir.

Plan kapsamındaki her bir eylemin hangi kurum tarafından gerçekleştirileceği, hangi kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapılacağı, hangi tarihler arasında yürütüleceği ve en önemlisi ihtiyaç duyulacak kaynak miktarı belirlenmiştir. Daha da önemlisi kaynak ihtiyacının karşılanmasına yönelik tedbirler alınmış, hukuki düzenlemeler yapılmıştır.

Eylem Planı kapsamında belirlenen gelişme eksenlerinden "Ekonomik Kalkınmanın Gerçekleştirilmesi" kapsamında "bölgenin doğal ve kültürel varlıkları geliştirilecek, turizm altyapısı iyileştirilecek, turizm çeşitlendirilecek ve çekim merkezleri oluşturulacaktır" eylemleri de yer almaktadır.

Ekonomik Kalkınmanın Gerçekleştirilmesi ile, bölgede üretim yapısının çeşitlendirilmesi, güçlendirilmesi ve rekabet ortamının geliştirilerek ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi

amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda uygulanacak kapsamlı ve uyumlu tedbirlerle bölgede işsizlik, işgücü niteliği, sanayi ve hizmet altyapısı ve sermaye birikimi gibi alanlarda hızlı iyileşmelerin sağlanması ve ekonomik yapının tümünden dönüşümü yoluyla bölgenin gelişmesine ivme kazandırılması hedeflenmektedir. Bu alanda Eylem Planı ile yapılacak müdahalelerin öncelikli hedeflerini; istihdamın artırılması, yüksek katma değerli üretim biçimlerinin yaygınlaştırılması, üretimde çeşitliliğin sağlanması, ulusal ve uluslararası pazarlara entegrasyon sürecinin kolaylaştırılması, bölge ürün ve hizmetleri için olumlu bir marka imajının oluşturulması ve bölgenin potansiyelleri doğrultusunda özellikle tarımsal sanayinin ve turizmin geliştirilmesinin desteklenmesi oluşturmaktadır. GAP Bölgesi'ndeki doğal zenginliklerin, sit ve özel çevre koruma alanlarının, kültür varlıklarının korunarak turizm odaklı değerlendirilmesi, istihdam ve sosyo-ekonomik kalkınmaya katkı sağlanması amacıyla turizm altyapısının iyileştirilmesi, turizm çekim merkezleri oluşturulması ve turizmin çeşitlendirilmesi için gerekli çalışmaların yapılması, bu bağlamda tarihi sit alanlarının korunması çalışmaları ile kültür varlıklarının onarım ve restorasyon çalışmalarına ağırlık verilmesi, kültür ve inanç turizminin bölge ekonomisine katkı sağlaması amacıyla çekim merkezleri oluşturularak gerekli altyapıların tamamlanması da öngörülmüştür.

Ekonomik Kalkınmanın Gerçekleştirilmesi Ekseninde yer alan "Kültür varlıkları korunacak ve geliştirilecektir" eylemi kapsamında yer alan Projeler aşağıda yer almaktadır:

Adıyaman:

- Adıyaman Nemrut Dağı, Tümülüsü ve Anıtları, Yapısal Durum, Jeolojik Araştırmalar ve Koruma Önerileri Geliştirme ve Yönetim Planı Oluşturma Projesi bitirilecektir.
- Nemrut Dağı, Tümülüsü ve Anıtları Çevre Düzenleme ve Uygulama Projesi bitirilecektir.
- Perre Antik Kenti Kazı Çalışmaları Projesi desteklenecektir.
- Adıyaman'ın değişik yerlerinde 10 eski eserin onarımı gerçekleştirilecektir.

Batman:

- Hasankeyf Tarihi ve Arkeolojik Sit Alanı Araştırma ve Kazı Kurtarma Projesi bitirilecektir.

Diyarbakır:

- Diyarbakır Surları'nın onarım ve çevre düzenlemesi yapılacaktır.
- İçkale yapıları onarımı, teşhir ve çevre düzenlemesi yapılacaktır.
- Diyarbakır'ın değişik yerlerinde 15 eski eser onarımı gerçekleştirilecektir.

Gaziantep:

- Sulamadan etkilenecek alanlardaki höyüklerde yapılacak çalışmalarla ilgili projeler

- hızlandırılacaktır. Projeler Şanlıurfa ve Gaziantep'te aynı anda uygulanacaktır.
- Gaziantep'in değişik yerlerinde 11 eski eser onarımı yapılacaktır.

Kilis:

- Ravanda Kalesi onarımı tamamlanacaktır.
- Kilis'in değişik yerlerinde 4 eski eser onarımı gerçekleştirilecektir.

Mardin:

- Kasımiye Medresesi Çevre Düzenleme Projesi uygulanacaktır.
- Antik Kentten Yeniden Yerleşime Dara Projesi gerçekleştirilecektir.

Siirt:

- Siirt'in değişik yerlerinde 4 eski eser onarımı gerçekleştirilecektir.

Şanlıurfa:

- Sokak Sağlıklaştırma Projesi uygulanacaktır.
- Koruma amaçlı imar planı ve kentsel tasarım projesi yapılacaktır.
- Harran Kenti'nin Restorasyonu Projesi hayata geçirilecektir.
- Şanlıurfa'nın değişik yerlerinde 24 eski eser onarımı gerçekleştirilecektir.

GAP İlleri:

- Güneydoğu Anadolu Bölgesi Kültür Envanteri Projesi hayata geçirilecektir.

GAP Eylem Planı'nda, Ekonomik Kalkınmanın Gerçekleştirilmesi Ekseninde yer alan "Bölgede yeni turizm çekim merkezleri oluşturulacak ve mevcutlar güçlendirilecektir" ve "turizm altyapısını iyileştirmeye yönelik planlama çalışmaları yapılacaktır" eylemleri kapsamında yer alan ve sorumlu kuruluşlar tarafından yapılacak olan Projeler aşağıda yer almaktadır:

- Şanlıurfa Halfeti İlçesi'nde "Halfeti Eko Turizm Projesi" gerçekleştirilecek, Adıyaman, Gaziantep, Mardin ve Şanlıurfa'nın inanç ve kültür turizmi için çekim merkezleri olmaları amacıyla gerekli düzenlemeler, altyapılar ve tanıtım çalışmaları yapılacaktır.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından hazırlanmış olan, "Turizm Stratejisi 2023 Eylem Planı" kapsamında öncelikle Turizm Merkezi ilanı çalışmaları ile harita ve planlama çalışmaları gerçekleştirilecektir.

Yukarıda belirtilen eylemler sorumlu kurum ve kuruluşlar tarafından, (Kültür ve Turizm Bakanlığı, GAP İdaresi Başkanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü) ilgili diğer taraflarla işbirliği yapılarak sürdürülmektedir.

SONUÇ

GAP İdaresi Başkanlığı'nın temel stratejileri arasında, kültürel kalkınmayı sağlayacak olan öncelikli projeler de yer almaktadır. Bu kapsamda, kalkınma projeleri yapılırken kültürel mirasın ve çevrenin korunması, yaşatılması, turizm amaçlı kullanımının sağlanarak istihdam ve gelir artışının artırılması, eğitimlerle birlikte bilinç düzeyinin artırılması, kültürlerarası etkileşimin sağlanması ayrı bir duyarlılık ile ele alınmaktadır.

GAP turizm potansiyelinin temelini Bölge'de yer alan tarihi ve arkeolojik eserler oluşturmaktadır. Bölgenin insanlık tarihinin en eski yerleşim merkezlerinden biri olması farklı kültür, din ve medeniyetlerin günümüze zengin bir miras bırakmasına sebep olmuştur. Genel olarak yakın geçmişin izleri kentler içinde, uzak geçmişin izleri ise kırsal alanda yer almaktadır.

Kültür turizminin yanı sıra, bölgenin birden fazla dine hitap eden kaynaklarıyla inanç turizmi, sağlık turizmi, eko turizm alanları, doğa turizmi bölgenin diğer turizm alternatiflerini oluşturmaktadır.

GAP İdaresi Başkanlığı yürüttüğü çalışmalarda, turizm aktivitelerinin kültür ile uyumlu birlikteliğini baz almakta, koruma-kullanma dengesini gözetmekte, kültür ve turizm açısından çekim merkezleri, turizm koridorları/aksları oluşturulmakta ve bütüncül bir yaklaşımla planlama çalışmaları yapılmaktadır.

Dünya ve ülkemizin kültürel mirasının önemli bir bölümüne sahip olan Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki kültürel mirasın korunması ve değerlendirilmesi, GAP Eylem Planı'nda yer alan Projeler ile ayrı bir ivme kazanmış, kültür ve turizme yönelik önemli bir altyapı oluşturulmuştur.